

ՇԱՁԻԿ

16րդ ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ 46. (583)

19 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1903

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Խմբագրական Յայտարարութիւն

Ա. Մ. Գարագաւեան (Ուսումնասիրութիւն)
Յ. ԴՈՒՐԳԵՆ

ՅԱՆՈՒՆԵՐԸ (Մտածումներ)
ՄՈՒՇԵՂ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Մարտման Մասին մէջ (Վէպ)

ԶԱՊԵՂ ԵՍՍՅԵԱՆ

Սրէնքրի գեղեցիկագիտական մէկ

սխտրի մը

ՏԻՐԱՆ ԵՍՍՅԵԱՆ

Արիւն և Ես (Քրօնիկ)

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵԱՆ

Մեջանկութիւնը (Ժողովրդային Դասեր)

ՍԸՐ ՃՕՆ ԼԻԻՊՊՕՔ

PHOENIX ASSURANCE COMPANY LTD OF LONDON

Դրամագումար (և եւ) Ա. Ո. 4,500,000
պահեստի դրամ

«Ֆինիքս» 121 տարիէ ի վեր հիմնուած
սոսկ հրդեհի ապահովագրութեան Ընկե-
րութիւն մ'է եւ ցարդ հատուցած է առա-
ւել քան 26,000,000 Ա. Ո. փնտրող համար:

Տարեկան հասոյթ Ա. Ո. 1,500,000
«Ֆինիքս» կ'ապահովագրէ հրդեհի եւ
կայծակի դէմ չէնք. կարասիք եւ ապ-
րանք յոյժ նպաստաւոր պայմաններով:
Դիմել առ Լիազոր Ընդհ. Գործակալ Պոլ-
սոյ եւ Գաւառաց

Գ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Ղալաթիա, Վիքտորիա Խան, Պաճի Օթմանիէֆով.
Զննիչ Րիսքներու (Inspecteur des Risques)
Ա. ԷՆՔՍԵՐՃԵԱՆ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՁԱԿԱՆ ՊԻՏՈՅԻՑ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ 1886ԻՆ

Ճեղալ պէյ խան քիւ 8. Կ. Պոլիս

Ա. ՏԻՐԱՏՈՒՐ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ

{ Լիւմիէոի եւ Ժուկլայի ֆրանսական բաժնեւորներու եւ թղթերու:
Անգլ. եւ ֆրանսական ձեռքի եւ ոտքի լուսանկարչական գործիքներու:
Ամէն տեսակ պարզ եւ ընտիր քարթօններու եւ դեղերու, եւլն, եւլն:

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ ԱՏՈՄՆԱՐՈՒԺԱԿԱՆ ՊԻՏՈՅԻՑ ԱՆԴԼ. ԱՇ ԷՆՏ ՍԸՆՍ ՏԱՆ.

(26)

18—52

ՑԱՄԱՔԱՅԻՆ. ԵԻՐՈՊԱՅԻ ՄԵԾԱԳՈՅՆ, ԱՊԱՀ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՎԻՔՏՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՐԼԷՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԱՄԵՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԳՈՐԾԱԴՐԵ
Ունի կեանքի, օժիտի, արկածի, ցմահ թոշակի ճիւղեր

**VICTORIA
DE
BERLIN**

ՎԻՔՏՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՐԼԷՆ կեանքի ապահովագրութիւններ ունի թէ՛ բժշկական,
քննութեամբ եւ թէ՛ առանց բժշկական քննութեան
Առանց բժշկական քննութեան եղած կեանքի ապահովագրութիւններուն վճարումները
չաբաթական մասնավճարներով տեղի կ'ունենան, սկսեալ 5 շրուշէն

Ապահովագրեալ գումար 1902ին Ձր. 1,244,457,577
Պահեստի դրամ 1902ին 451,284,214

Լիազոր Ընդհ. Ներկայացուցիչ
ՄԻՀՐԱՆ ՍԻՆԷՄ ԴԱԼՅԱՅԵԱՆ

Հաստատուած 1853 20 սեպտեմբ. ար.
քայական հրովարտակով եւ ուղղակի կա-
ռավարութեան հսկողութեան ներքեւ:
(1)

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՆԵՐԸ
Օսմ. կայս. Պանքա Գրեաթի Լիոնէ

Պոլիս, Քաղաքնորդու խան, քիւ 45 եւ 45 Ե.
24—52

ՔԵՍ ԲԱՂԵՈՒՆԷԼ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊՈՂՈՎԱԴՐ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Հիմնելով ի Բարիկ 1841

Կը գործէ ֆրանսական կառավարութեան
հսկողութեան եւ հակակշիռն ապի
Ընթացիկ ապահովագրութիւնը

Փր. 85,000,000

Դրամագլուխ եւ պահեստ ֆր. 62,750,000

Ընկերութեան վարչական կորէնորդը
կազմուած է ֆրանսայի ամէնէն նշանաւոր
շրջամատեններէն:

Թուրքիոյ Տնօրէն

Գ.Ա.Ռ.Ի.Կ. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՐ

Սթամբուլ, Սուլթան Համամ

Բասամ Քաղըրմըզլու

Ընկերութեան վրայ տեղեկութիւն առնելու
համար գիւնը ԲՐԷՏԻ ԼԻՈՆԵՐԻ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ

ՕՐԱՑՈՅՑ

ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

1904

Գ. Պաշտօնատարեանի ստի ԸՆԴԱՐՁԱԿ
ՕՐԱՑՈՅՑԻ, որ իր երկարամեայ կանոնաւոր
հրատարակութեամբ հաստատուն համար
մը ունի, յառաջիկայ տարուան համար
ի յոյս ընծայուած է շատ աւելի ճոխ
յոյժանգոյնութեամբ մը որ ամէն կարգի
ընթացողներու համար արդարեալ
ու շահեկան կը դարձնէ զայն:

Դիւն 3 ՂՐՈՒՇ

Յաւելուածը ի մէջ ալ յոյս հետեւեալ
նիւթերը կը պարունակէ:

Բարոյակոյր, Ընտանեկան, Հարցարան,
Առողջապահական Բերական, Բժշկական
Պատմական, Կենսագրական, Գիտական
Գիւտեր, Երկրագործական, Զուարճալիք,
Վիճակագրական:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԱՑՈՅՑԻՆ Համա-
նուն ալ հրատարակուած է վիճակագ-
րական կարեւոր ծանօթութիւններով:

Վաճառման կեդրոնաւոր, Յ. ՄԱՏ-
ԹԷՆՍԵԱՆ թղթավաճառանոցը, Թիւնիս-
ճըլար Եօգու չու Կ. Պոլիս:

TEICHMANN FRÈRES

ԹԱՅՂՄԱՆ ԵՂԲԱՐՔ

Անգլիական եւ ֆրանսական գործա-
րաններէ յատկապէս այս անգամ մեր բե-
րել տուած կերպանները կը ծախուին ա-
մէնէն աժան գիներով, թէ՛ արանց եւ թէ՛
կանանց համար սեւ չուխներ եւ հան-
գերձանքի ալ եւ ալ նիւթեր նմանապէս
չափաւոր գիներով կը ծախուին:

Կալարա Պեռլիք Միլիք իման քիւ 1, 2, 3:

ԿՐԱՄԱՅՈՒՆ Նորահնար միակ գործին
խօսող եւ երգող ճիշդ քնական ձայնով
չինուած ԿՐԱՄԱՅՈՒՆ ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵ-
ՐՈՒԹԵԱՆ կողմէ: ԿՐԱՄԱՅՈՒՆ իր կեղծե-
րէն կը զանազանուի, այնու որ կատարելա-
պէս կ'արտադրէ մարդուն բնական ձայնը:
Կրամայոնի ներկայացուցիչ Թուրքիոյ
համար S. WEINBERG Բերա, Մեծ-Փողոց,
թիւ 474:

Մեծ զանազանութիւն ամէն լեզուէ եւ
տեսակէ եղանակաց քլաքներու: Գաւառ-
ներէ յանձնարարութիւններ կ'ընդունուին:

(16)

18-52

ՅՈՎԱՆ Գ. ՓԱՍՏԱՅԵԱՆ

Պատրաստուած է հետեւեալ նոր գասա-
գրքերն, մանկավարժական նորագոյն մե-
թոտներու համաձայն, զիւրացնելու հա-
մար Ուսումն. Խորհրդոյ կրթական Ծրա-
գրին պարտադրութիւնը:

1. ԳՐԱՐԱՆԱՆ ԸՆԹԱՑՔ ՄԱՅՐԵՆԻ
ԼԵՂՈՒԻ ԱՅԲԵՆԱՐԱՆ-ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ,
Բնական եւ զիւրացնելու մեթոտ կարգով
գրելու: Գիրք եւ թղթերով համաձայն
Խորհրդոյ . . . 1 1/2 զրդ:

2. ԻՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. Գասագրք Ըն-
թերցանութեան եւ բնական ու բնագա-
ման նախնական ծանօթութեանց 3 զրդ:

3. ԱՅԲԵՆԱՐԱՆ-ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ ՅԸ-
ՐԱՆՍԵՐԷՆ ԼԵՂՈՒԻ. Դիւրեւոր մեթո-
տով: Տղայոց եւ չափահասներու հա-
մար . . . 1 1/2 զրդ:

4. ՊԶՏԻԿԵՐՈՒՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒ
ԹԻՒՆԸ. Պատկերազարդ. Յատկապա-
րով եւ Ախարհացոյցներով: Մանկապա-
տէզ-Մագիչներու, Նախապատ. կարգե-
րու եւ Տարր. Գասագրքի Ա. տարւոյ
համար: Դ. տիպ՝ հիմնովին բարեփոխ-
ուած . . . 2 1/2 զրդ:

5. ԱՇԽԱՐՀԱՅԻՐՈՒԹԵԱՆ Տարրական
Գասագրք (Ա. եւ Բ. տարի). Պատկեր-
ներով եւ Ախարհացոյցներով. Բ. Տղայ-
րութիւն բարեփոխուած (Մամուլ Ներքեւ) . . . 2 1/2 զրդ:

6. ԱՇԽԱՐՀԱՅԻՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԻՆ Դա-
տկերազարդ (Հրատարակելի): . . . 6 զրդ:

7. ԱՇԽԱՐՀԱՅԻՐՈՒԹԵԱՆ Բարձ. Դա-
տկերազարդ. Պատկերազարդ. Բնական եւ
Քաղաքական. Ճոխ ծանօթութիւնք աշ-
խարհի հիւր մասանց Բնական եւ Ճար-
տարագործական արտագրութեանց եւ
Վաճառականութեան վրայ. Մեծագիր,
Երես 200 . . . 6 զրդ:

8. ՀԱՄԱՐ ԱՇԽԱՐՀԱՅՈՅՑԵՐ. Աշ-
խարհագրութեան եւ դասերու վարժու-
թեանց համար. հատը 10 փարա. 100
հատը 20 զրդ:

9. ՊԶՏԻԿԵՐՈՒՆ ԹՈՒԱԳԻՏՈՒ-
ԹԻՒՆԸ, Պատկերազարդ. Մանկապա-
տէզներու. Մագիչներու եւ Նախապա-
րաստական կարգերու համար . . . 3 զրդ:

10. ԹՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. Տարրական
Դատկերազարդ. Ա. տարի . . . 4 զրդ:

11. ԹՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. Տարրական
Դատկերազարդ. Բ. տարի . . . 4 զրդ:

12. ԹՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. Միջին Դա-
տկերազարդ Գ. տարի . . . 4 զրդ:

13. ԹՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. Միջին Դա-
տկերազարդ. Դ. տարի . . . 4 զրդ:

14. ԹՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. Բարձր Դա-
տկերազարդ. Ե. եւ Զ. տարի . . . 10 զրդ:

15. ԹՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. Ընդարձակ
տեսական եւ գործնական . . . 15 զրդ:

16. ԱՐՈՒԵՍ ՏՈՄԱՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
եւ Վաճառականական Դիտելիք. Պարզ
առմար եւ կրկնատուար: Ամէն մարդ
կարող է ինքն իրեն սորվիլ կարճ ժա-
մանակի մէջ: Վարժարանաց համար յար-
մարագոյն գասագրքն է իւր համառո-
տութեամբ, պարզութեամբ եւ զիւրու-
սոյց մեթոտով . . . 6 զրդ:

17. ՆԱԽԱՐԱՐՈՒՄ Դործնական երկ-
րաչափութեան եւ Գծագրութեան. Տար-
րական եւ Միջին Դատկերազարդ. 125 պատ-
կերներով . . . 3 զրդ:

18. ՏԱՐԵՐԻ Դործնական երկրաչա-
փութեան. Բարձր. գասագրք Ա. տարի.
264 պատկերով . . . 6 զրդ:

19. ՏԱՐԱԿԱՆ ՍԿԶԵՐՈՒՆԻ ԴԱՐՁԱՇ.

ԻՈՅ. Թուարական խնդրոց լուծմանը
համար կիրարկուած. Պարզ քաղաքութեան
թիւններով . . . 3 զրդ:

20. ՆՈՅՆԻՆ ԲԱՆԱԼԻՆ ի պէտս Ու-
սուցչաց. կը պարունակէ Աշակերտաց
Դրքին բոլոր հրահանգաց եւ խնդրոց լու-
ծումները . . . 3 զրդ:

Դիմել ղեկավարին եւ կամ գրավաճառներու
14-26

ՓԱՍՏԱՅԵԱՆ ՎԱՐՄԱՐԱՆ

ԳԻՇԵՐՈՒԹԻՎ ԵՒ ՅԵՐԵՄԻԱՅ

Կ. Պոլիս. Գատը Գիւղ.

Հաստատուած 1901 Մայիս 1ին

ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ ԱՂԶԱՆՑ

Մանկապարտեզ եւ նախակրթարան երկուսն

Դործնական կեանքի արդի պահան-
ջութեան համապատասխան կերպով եւ
զիւրուսոյց մեթոտներով կ'ուսուցուն Հա-
յերէն, Ֆրանսերէն, Թուրքերէն. Անգլի-
էն լեզուները կ'ընեն Հայ. Եկեղեցւոյ
պատմութիւն, Թուագիտութիւն, աշխար-
հագրութիւն, Առողջարանութիւն եւ բնա-
կան զիտութիւնք, երկրաչափութիւն, գը-
ծագրութիւն, առանին տնտեսութիւն Զե-
ագիտութիւն եւ Կար. Զեռագործի աւելն
տեսակները. Դաշնակ եւ Զուլակ: Բա-
րոյական կրթութեան, բարեկրթութեան
եւ յաւ ներարարի կազմութեան յիսկա-
տար հոգածութիւն: Պատկերներ, խօսակ-
ցութեան մասնաւոր վարժութիւնք զրգ-
րողական ամբողջ շրջանին մէջ, ընդ
հսկողութեամբ ֆրանսացի միաշուն վար-
ժուէլոյ մը: Մասնաւոր հոգածութեան
առարկայ են նաեւ ձեռնական աշխատու-
թեանց եւ երաժշտութեան ճիւղերը: Զու-
լակի դասն ստանձնած են երկու նշանա-
ւոր ջութակահարներ, իտալացի Մ. Բէ-
րինօ Կոյթօ եւ Սինանեան Էֆէնտի:
Դիւերթիւնները կը վայելեն բնական
կատարեալ խնամք եւ հանգստաւէտու-
թիւն: Վարժարանն ունի նաեւ իր մաս-
նաւոր բժիշկը, որ յաճախ կ'այցելէ ու աղա-
յոց առողջութեան վրայ կը հսկէ: Վարժա-
րանին տղեալ Յայտագիրը, որ ի մէջ ալ
յոց կը պարունակէ նաեւ ընդունելութեան
պայմանները, փափաքողներուն կը զրկուի
Բանակցութեան կամ աւելի մանրամասն
տեղեկութեանց համար ղիմել ի վարժարան
առ Տեսչութիւնն: . . . 12-26

“AU TALON D'OR,”

Օ ԹԱՆՈՆ Տ'ՕՐ

ԲԱՐԻՉԵԱՆ ԿՕՏԻԿԵՐՈՒ ԴՈՐՄԱՐԱՆ

ԳԱՌԼՕ ԱՂՆԱՄԵԱՆ

ՀԱՅ ԿՕՏԿԱԿԱՐ

ՊԱՏՐԱՍՏ ԵՒ ԶԱՓՈՒ ՎՐԱՅ

ԱՐԱՅ ԵՒ ԿԱՆԱՅ ՀԱՄԱՐ

Նաեւ կազմուած համար պատրաստուած
կալարա, վոյվոտա փողոց, քիւ 103

Ճաշակաւոր ու վերջին նորաձեւու-
թեան համաձայն Կոյիկներու յանձնարա-
րութեան համար, մանաւանդ չափով վրայ
չինուելիք, կ'արժէ անգամ մը այցելել
սոյն վաճառատունը:

(31) . . . 11-26

ԼԱ ՍԵԼԵՐԻՉԷ

Ապագովագրական ընկերութիւն
Ապակեղեմաց եւ հայեղեմաց կտարելուն դեմ
Լեւոն. Գրքաւէլ Թուրքիոյ ՍԱՇԱԿԱՆ ՈՒՆՃԵԱՆ
Կալարա, Օսմ. Պաշտպան դեմ
Թաքապարտեզ իման . . . 38-52

20 ԴԵՍԵՄԲԵՐ 1903

Նամակ կամ որ եւ է գրուքիւն պէտք է ուղղել թ Մ Բ Ս Գ Ի Ս Ի Թ Ե Ս Ն Կալաքա, Քուրճուկու Խան քիւ 7

درعیہ دہ غلظہ قورشونلو خاندہ نومرو ۷ زاغیک عرتمسی ادارہسی
RÉDACTION DE LA REVUE „DZAGHIK“ Kourchoum Han, N. 7, Galata, Constantinople.

„ԾԱՂԻԿ“ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ 1904 ՏԱՐԵՇՐԶԱՆԻՆ ՀԱՄԱՐ

Ծաղիկի յառաջիկայ թիւով, որ վերջին թիւը պիտի ըլլայ 1903 տարւոյն, պիտի հաղորդենք ամէն մանրամասնութիւններ «Ծաղիկ»ի Ծնունդի բացառիկ թիւին վրայօք:

Ա. Մ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

(Ուսումնասիրություններ)

Բ

Իրրեւ մատենագիր՝ Գարագաշեան շատ մեծ ծառայութիւն մատուցած է Հայ լեզուին, հանուիւթիւն, 1835—36, երբ տակաւին տասնեւեօթը տարեկան պատանի մըն էր, Վիեննայի վանքին մէջ ձեռնարկեց ուսումնասիրել Հին հայերէնի մատենագրութիւնները, ուրիշ մէկ քանի հասակակից եղբարց հետ (Գաթրճեան, Ծամբեան, Յովնանեան եւայլն), եւ չորս հինգ տարուան մանրաքննի խուզարկութեամբ յաջողեցան հուսկ ուրեմն իւրոյ հանել Հայ լեզուին դարմանալի մէկ գաղտնիքը, Մեսրոպեան լեզուին եւ միւս հայերէններուն մէջ գտնուած անբաւ խտրութիւնը, որ սքողուած կը մնար բազում դարերէ ի վեր մատենագրութեանց հատորներուն մէջ։ Ե. Գարը ելաւ կանգնեցաւ միւս անգամ իր բոլոր բովանդակ չքեղութեան մէջ, 1840ին, իր անկման թուականէն ճիշդ տասնեւչորս դար յետոյ։ Եւ այս սքանչելի գիւտը կը կատարուէր առաջնորդութեամբ Գարագաշեան անուն պատանին, եւ գործակցութեամբ ուրիշ քանի մը հասակից պատանիներու, — զորմանայի՛ տաղանդներ աշխարհ անտիական հասակի մէջ։ Այս մէկ պարագան պիտի բաւէր զԳարագաշեան անմահացնելու տոմային տարեգրութեանց մէջ յաւիտենապէս։ Բայց զեռ սկիզբն էր երկանց։

Այս գեղեցիկ ու չքնաղ գիտին երկու երիցագոյն աշխատակիցները, Գարագաշեան եւ Գաթրճեան, 1841ին միաբան գործակցութեամբ ի հանդէս բերին Ոսկեղարու լեզուն հիւանալի նմանութեամբ Մեսրոպեանց բարբառին, տոհմային հանձարոյ ծնունդ հին հարազատ Հայերէնին, թարգմանելով ի հայ Բոսուէի «Խօսք վասն Տիեզերական Պատմութեան» անուն նշանաւոր գործը, որուն թարգմանութեան լեզուն կարելի չէ դանաղանել Ռոկնբերանի «Մատթէի Մեկնութեան» կամ Կողբացոյ «Ընդդէմ Ազանդոց» մատենին մարգարտանման լեզուէն, տաւանաւորս դարերէ ի վեր առաջին անգամ հնչած հայաբարբառ մատենի մը մէջ։ Միայն այս թարգմանութիւնը, գեղեցիկ տպագրութեամբ ի լոյս ընծայուած Վիեննայի տպարանէն, բաւական էր իբրեւ յաւերժական կոթող, իբրեւ մեծաշուք յիշատակարան, երկու հոյակապ մատենագրաց անլոծ անուններուն, եւ իբրեւ անկապտելի փառաց պսակ՝ անոնց անխորշոմ ճակտին վրայ։

Բայց Գարագաշեանի գործունէութիւնը զեռ նոր սկսած էր, իր գիւտին մեծութեան վրայ չզմայլեցաւ չմնաց, 1842ին ի լոյս ընծայեց միւս եւս չքնաղ մատեն, Ռոսինի «Վասն Կրօնի» անուն գործին աղատ թարգմանութիւնը, որ գլեց

անցաւ իր նախնածայ թարգմանութեան ճարտարութիւնն ու գեղեցկութիւնը եւ լեզուով եւ տաղաչափական արուեստի կատարելութեամբ։ Կողբացի մը միայն պիտի կրնար թարգմանել այդ գիրքը Գարագաշեանի յաջողութեան չափով, — թեւեւ աւելիին ալ պէտք չտեսնէր Եղնիկն անգամ, — աշխարհ սքանչելի է հայ թարգմանութիւնը, բայց մանաւանդ ծանօթութեանց լեզուն, ծայրէ ի ծայր գեղեցկագիտական ճաշակի անստգիւտ յօրինուածով։ Կողբացին իր արժանաւոր յաջորդը պիտի տեսնէր Գարագաշեանի վրայ, եւ Գարագաշեան ճակատաբաց պիտի ներկայանար Մեսրոպեանց կոճառին առջեւ՝ ի ձեռն ունելով Ռոսինի թարգմանութիւնը միայն։

Գրագէտը երեւցաւ մանաւանդ իր «Նկարագիր Ուսման» անուն գործին մէջ, 1845ին տպագրուած, ուսմանց եւ արուեստից վրայ համարօտ ճառեր կամ խորհրդածութիւններ նոյն ինքն Մեսրոպեանց հայերէնով, առանց մէկ տողի բացառութեան։ Իբրեւ գրագիտական ճաշակ՝ արժան կը համարուէր հոս յառաջ բերել Գարագաշեանի նոյն ինքնագիր գործէն փոքրիկ հատուած մը, «Բանաստեղծութիւն կամ Վերացանութիւն» խորագրով, որ կրնայ գէթ վեր ի վերոյ գաղափար մը տալ զրական մարդուն վրայ։

Թեքեւս երկայնագոյն յամեցաւ ի դպրութեան, որոյ օրէնք օրհամ եւ պինդ եւ սերտ իցեն, ձմերկան իմն խառութիւն երեւցուցանեն, մերկ եւ կողպուտ յամենայն զարուց։ Այսմ հրաւրէ զմեզ զաւարթն վիպասանութիւն (այսինքն՝ բանասեղծութիւն), զոր յերաւ պարտ իցէ կոչել զսուրեն գեղեցիկ ուսմանց, ոչ այնու եւթ զի ուսուչն ծնունդ է ու ծագել մարդկեղէն հանձարոյ, ոչ իւրեւ իսկ, զի ոչ իւրեւ մասունք գեղեցիկ ուսմանց, պտղալիցն ճարտարախօսութիւն, որ ամբարկան լիութեան նման է, եւ հասուն պատմութիւն, որ ոչինչ ընդհատ յաշխարհ զատուցն եւ զհասուն մարդկօրէն իրաց ամբարեւունի, յերգոց անտի վիպասանութեան ուսուն կեանս եւ շնորհ։ Յիշի ի դեպ կարող եմ նկատել զարուեստ զայս իբրեւ որոց կամ խանձարուս մտաց, յորում գրեթէ ամենայն ազգը զառաջինն զերեւանց տկար եւ գողօշոտ հանձար պնդեցին, եւ ստացան ոյժ եւ աստիւ ընթանալոյ յառաջագէտ յառաջագոյն ուսմանս եւ ի հրահանգ հաստատունս։

Բայց ոչ տպարէն ընկեր եւ հաւատարիմ իցէ մարդոյ երգ վիպասանութեան, որ յառաջին քայլն եւ ի մեկնութեան նոր բնդ նմա եղեւ եւ ցանկ բնդ նմա շրջի։ Վասն այնորիկ յերաւ արժանի եւ սիրոյն զոր նմա մտուցանէ լրջամիտ մարդկութիւն։ Սոյն մասնն այն բարգիւտութեան, զորմէ մեծի բազմութեան ընթեռնեաց փոյթ խնամոյ է, որք եւ կանայք, մանկոյն եւ ծերը, կիրթ եւ բրտագոյն, ամենեքն սիրեն զվիպասանութիւն, եւ անորմէն ի թիւ եւ ի համար իւրոց մտերիմ սիրելեաց մտանել։ Միով բանիւ, սոյն Արուսեակն գեղեցիկ գրագիտութեան, զոր բարեքնն սիրեն ճանաչել եւ գգուել, ուստի եւ ամենեքն հաճ եւ հաւան են իրագոյն եւ յայտագոյն լրել զմանէ։ — Նկար. Ուսմ. էջ 67—68, Վիեննա։

Գրածեալ, խոսելով զրագէտը Ուսուցութեան օգտին եւ պէտքին նկատմամբ՝ այսպէս կը խորհրդածէ։

«Որ այն գիտութիւն իցէ, յորում իբրեւ խորհրդի գիտուն, այնպէս անկասկած իցէ ի պատրեւ լոյս եւ վտանգ թէ ճշմարտ ինչ զնովմը ածելոց է, որպէս որ յուսողութեան օրէնս մտախորհ խուկայցէ, եւ սոյն այս անկասկածն ինեւ եւ վտանգն ինեւ ընտելացուցանէ իմն զմտտ փափաքել, զի մի վերպիցէ երբեք ի խորհուրդս, եւ յապահովութիւն յայնմիկ՝ զոր ի վերայն ածելոց։ Ի կորովի ճշմարտութեան ոչ այլ ինչ պտուղ այնպէս պատուական ծնունդից, որպէս ճշմութիւն եւ սերտ պնդութիւն։ Այսպէս ուսողութիւն մի յայցանէ է, որ նպատակ լինիցն մտաց սերտիւ խորհել եւ ողջ մտութեամբ փակել ամբողջել։ Արդ՝ ո՞ր այն իցէ որում առաւել պէտտ ունիցիմք եւ ո՞ր առաւել օգուտ ի գործս մեր գործիցէ, խորհել թէ բարեւոր խորհել։ Գուցէ եւ պատուէր տայր Պապական յառաջ քան զգիտութեան զարարեալ ուսողութեան ուսուցանել մանկուոյ, զի մինչ չեւ ի ճարտարամտել սկիզբն արարեալ, ոգի ճարտարամտելոյ ստանայցեն Գալ մարմէ եւ տեղ թէ ազդումն եւ ոգի որ յուսմանէ անտի ուսողութեան ծնանիցի, օգտակարագոյն քան զուսողութիւն զբլխալին է։ Արդարեւ կորովութիւն չմտաւ ածելոյ, հատուկ եւ անաշու լինել տեսլեանց, եւ խառութիւն կարգաց եւ հնարից, որ յամենայն դիտութիւնս մեծեալ իցեն, ի սոթպն եւ առհասարակ զուսողութեամբն գաղոյ ծնեալ են։ Համապայծառ իմն այգոյ նման է սա, որ ի մտոյ զոր բարենշան նաւթ ճէ։ Այնչափ մեծարոյ էր Պապական՝ ուսողութիւն, մինչեւ, որպէս ասեն, գրել ի վերայ դպրոցին յորում կայրն եւ ուսուցանէր, թէ Որ չիցեն երկրաչափ, մի իշխեցէ ի ներս մտանել։ Նոյն՝ զԱստուած յաւերտնական երկրաչափ կոչէր, արդարեւ արժանի անուն, զոր մարմէ էր նմա զԱստուծոյ զմտաւ ածել։» — Նկար. էջ 225—266։

Եւ այսպէս բազմաթիւ գրագիտական ծաղկալից հատուածներ կարելի էր քան զել, եթէ ներկին Ծաղկիկ չլնրը, Գարագաշեանի այդ ինքնագիր գործէն, զրպարութեանց եւ գիտութեանց ամէն ճիւղերուն վերաբերեալ բեղուն խորհրդածութիւններով առիւ Գրագէտի տաղանդը բազում ուրեք կը ցոյայ մեծ Հայկազանին զորում ծոց մէջ, ճշմարտին երկրպագուն չի գաղբի Գեղեցիկն ալ սպաս մտաւոյցանել։ — Թէպէտ եւ ճշմարտութիւնն ինքնին գեղեցկութիւն ալ է, կամ գէթ գեղեցկութիւնն առանց ճշմարտութեան գրուածքի մը չպարն է լոկ։

Գարագաշեանի չորրորդ եւ վերջին գործն է ի վիեննա, իր փոնակուն չրջանին մէջ, «Առաւել ճարտարախօսութեան» անուն մատենար, նոյնպէս ինքնագիր, նոյնպէս ընտիր հայերէնով, առանց մէկ բառի բացառութեան։ Գործին զխաւոր արժէքը լեզուն է, հարազատ ու գեղեցիկ լեզուն, զոր յաջողած է պատշաճեցնել նաեւ հոգեորական արուեստին պիտանութեան կամ կիրառութեան։ Այս գործին ուղղութիւնը՝ ճարտարապետական արուեստին, կամ նոր առումով՝ այս գրական սեփին, հնադոյն դասական մեթոդին կը պատշաճի գրելով։ Եւ կրնամ բնել որ, եթէ գեղեցիկ հայերէնը չլրար ի հանդիսի, ոչ ինչ նոր պիտի գտնէր ընթերցողը, նաեւ ոչ ինչ օգտակար, այս բաւական ստուար գործին մէջ։ Հոգեորական հինաւորաց հրահանգներով ճարտարապետ հանգիստանալ, կամ զրազիտական չոր ու ցամաք կա-

ՅՈՒԹԱՏԵՏՐԵՍ

(Մ Տ Ա Ծ ՈՒ Մ Ն Ե Ր)

նշաններով գրադեպի դառնալ, հին գաղափարներու բարձրացումն էր պարզապէս, եւ զարգիւս առաջադիմական վարկածը ոչ միայն աւելցնէ անոգութիւնը, այլ եւ վերադարձնէ զայն իր ստանդարտին իբրեւ ապարդիւն ժամաւաճառութիւն։ Նոյն իսկ տրամաբանութեան ուսումը, որուն համար յատուկ դասագիրք մը յօրինած է Գարազաշեան թարգմանաբար, — չեմ գիտեր ինչ հրաշք կրնայ գործել անմշակ անպատրաստ մտքերու խորհելու եւ տրամաբանելու կարողութեան ի դարգացումն, երբ այս դարգացման համար հարկ եղած անհրաժեշտ տարրերը, ճիշդ գիտութիւնները մասնաւորապէս, կը պակսին բացարձակ իսկ երբ անոնք ստացուին ըստ բնականին, ալ այնուհետեւ ինչ պէտք Տրամաբանութեան դասագիրքը՝ տրամաբանելու համար, կամ բարեւթ խորհելու եւ գիտելու համար, ներկայացնել պարագաներու մէջ։

Հեղինակ ճարտասանութեան, բայց երբեք ճարտասան եղած չէր Գարազաշեան իր կեանքին մէջ. երկու խօսք չէր կրնար կցել կապել իրարու իբրեւ բանախոս, այն որ սակայն ամէնէն կոտ նախադասութեանց վարպետն էր գրելու ատեն, եւ նոյն իսկ յօդի մը չպիտոյ գործածութիւնը դժուարաւ թէ սպրդած ըլլար իր քերական գրչէն։ Չենք գիտեր թէ ընտել տարրով է ի վարդապետութեան, բայց ապահովապէս ոչ ոք կրցած է դարձի բերել իր հետադարձութեան ուժգնութեամբ։ Իր տրամաբան գրիչն ալ չէր թեքած անշուշտ դասագիրքի վրայ, կամ անոր վրայ մասնաւորապէս՝ ուրկէ թարգմանած կամ քաղած էր Տրամաբանութիւնը։ Իրականութեան քննադատելու հոգեկոտ կարողութեան տէր, եւ ճշմարտութեան անձնատէր բարեկամ, թերեւս ինքն ալ կը ծիծաղէր այնպիսիներու վրայ՝ որ դասագիրքով տրամաբանող կամ կանոններով գրադեպ կը ջանան ըլլալ, եւ նոյն իսկ ճարտասան. — Ժամանակին պարզամտութիւնները, որ բարեբախտապէս կ'երթան կ'անհետանան տակաւ նոյն իսկ մեր գաղափարական շրջանակէն։

Ահա՛ Գարազաշեան Հ. Մատթիոս, վանական կամ վարդապետական օրերուն, իր գործերով գէ՛մ յանգիման իրրեւ նոր ունի Հայր Գարութեան մեր ոսկեզննիկ լեզուին, — որուն վրայ ոչ թէ սովորական եղած հիացումով մը կը խօսինք ու պիտի խօսինք միշտ, ինչպէս վերջերս գիտել տրուած էր հմտութեամբ հանրածանօթ անձնաւորութիւնէ մը . . . յանակակալս, այլ արժանաւոր հիացումով մը, խորին սքանչալիքով մը, իբրեւ գեղեցկին երկրպագու։ —

Արդ տեսնե՞ք Գարազաշեան, արտաքույն վանական շրջանակին, իր մտաւոր գործունէութեան ասպարէզին վրայ միշտ Թ. ԳՈՒՐԳԷՆ

★ Բնութիւնը մարդկային խառնուածքի մը մէջէն գիտուած՝ կ'ըսէ եղբր Զոլա. իր, ինչպէս նաեւ բոլոր մեծ մարդերուն յատկանիշը կը գծէ այս խօսքով։ Բնութիւնը բազմակիւնաւոր կողմերով կը ներկայանայ մեր տեսութեան։ Անի մէկ է Աստուծոյ պէս, երկուքն ալ՝ սակայն՝ կը բաղապատկուին, կը բերանորոշուին եւ կանխաւորուին տարբեր երեւոյթներու, տարբեր ձեւերու տակ, ոչ թէ իրենց գոյութեանը, այլ գիտողին բարձրութեան մէջ։ Իրաքանչիւր խորհող էակ զանոնք իր ըմբռնել կրցած կերպովը կ'ըմբռնէ։ Այսպէսով իմ բնութիւնս եւ իմ Աստուծոյս կը տարբերին միւսներուն ըմբռնածներէն։ Այսպէսով կրնան բացատրուիլ կրօնքներն ալ։ Այս խառնուածքի խնդիրը եթէ՝ մէկ կողմէն՝ պատճառը կ'ըլլայ կրօնական եւ գրական դաւանութիւններու բաժանումն, միւս կողմէն իր յայտ կը բերէ մարդուն բուն արժանիքը բարձրելու, զգալու, հաւատալու, գիտելու եւ բացատրելու գաղափարութեան մէջ գնահատուած արժանիքը։

★ Ընդհանուր սխալ մըն է ըսելը, թէ «համը է բնութիւնը»։ Կեանքիս ու պատմութեան մէջ չեմ կրցած գտնել ո՛ր եւ է երեւոյթ, ո՛ր եւ է յօրինուածութիւն, որ բնութեան չափ խօսուն եւ անոր չափ ներշնչող եղած ըլլայ։ Յաւանականին մշտաբարբառ քարոզն է անիկա, որուն ամէն մէկ տերեւը, հօգի ամէն մէկ փոքրը, ջուրի ամէն մէկ կաթիլը, մէկ մէկ նախադասութիւններն են այն անվերջ անհատնում ճառին, զոր բնութիւնը կ'արտասանէ ունկնդիր մարդկութեան առջեւ։ Տկարամիտներն են որ չեն կրնար լսել ու իրենց մէջ ամփոփել անոր բառերն ու թոթովումները։ Այսպիսիներուն համար մարդկութիւնը բնութեան ձայնը ռամկացուց արուեստին ու գիտութիւններուն մէջ։

★ Սովորութիւն ունինք ըսելու «անհատը անհատին տեղը կը բռնէ»։ Սխալ մը գործած կ'ըլլանք այդպէս խորհելով։ Անհատի մը տեղը ուրիշ անհատ մը չի կրնար բռնել, նոյն իսկ անոր մահէն վերջ։ Անհատը ինքն իրեն համար, եւ ինքն իր մէջ ինքնութիւն մըն է, որուն համազօր մը (équivalent) չպիտի կրնանք գտնել։ Անհատը ամէն բանէ առաջ անհատ մըն է, անշատ եւ որոշ ԵՄ մը, զոր պէտք չէ ուրիշի մը հետ շփոթել։ Անհատ մը ուրիշ անհատի մը պարապ թողած գետնին վրայ կուգայ իր նախորդին կատարածին նման պաշտօն մը կատարել։ Շղթայի օղակներուն պէս են անհատները։ Օղակ մը խոր-

տակուած օղակին տեղը չի կրնար բռնել, չի կրնար կատարել անոր պաշտօնը, այլ կը կատարէ անոր ունեցածին պէս պաշտօն մը միայն։ Պաշտօնի նմանութիւն մը միայն կայ, բայց ոչ նոյնութիւն։

★ Գիտութիւն եւ բանաստեղծութիւն բնութեան դոյզ պիտոգներն են. մին կը խորհրդանշէ, միւսը կ'երեւակայէ. մին ինքզինքը կը ծերացնէ վաղահաս յոգնութիւնս ներով, միւսը իր թեթեւ գաղափարները կը սեթեւեթէ։ Գիտութիւնը բնութիւնը կը բացատրէ, իսկ բանաստեղծութիւնը կը նկարագրէ. մին՝ բնութեան ծանրութիւնն ունի իր վրան, եւ հետեւանքները ճշգրտաւ կ'ըլլան իր ձեւը. միւսը թեթեւ սաւառնումներ ու հրեշտակային թեւեր Գիտութիւնը կը հասկնայ, բանաստեղծութիւնը կ'ազդուի. գիտութիւնը կը տրամաբանէ, բանաստեղծութիւնը կը ներշնչէ. մին կը տարրալուծէ, միւսը կը պատկերազարդէ. մին բնութեան օղէնքին գերին է, իսկ միւսը քմահաճօքի ծառան. կը նմանին երկու քոյրերու, որոնցմէ մին կը խնդալ ու միւսը կը խորհի։

★ Զայնը բնութեան տուած շնորհներէն գերագոյնն է եղած միշտ։ Իր թրթռումները նուազներ են, որոնք կը շոգիանան, կը լուծուին, ունկնդիրներուն չես գիտեր ինչ խորհրդապաշտ, հատցնող, գիցողական ներգործութիւններ տալով։ Հոգիին վսեմ արտայայտութիւնն է ձայնը, անոր պէս անշուշտիւրի, որ գիտցած է աշխարհի քաղաքակրթութեան նպաստել։ Որչա՛փ չարութիւններ, սպանութիւններ արգիլուած են սոսկ ձայնի գիթանքով, եւ որչա՛փ սրտեր մխիթարուած անկէ։ Միթէ հրեշտակներուն երգին ձայնը չէ՞ր, որ աշխարհի փրկութիւնը աւետեց Մսուրին շուրջը։

★ Մարդ առանձին էակ մը չէ՛ ընաւ. իր մարմին մէջ կ'ապրեցնէ երկու էակներ. զգացողը եւ խորհողը, որոնք յաճախ իրարմէ անջատ ապրելու գաղափարաւած են։ Երկուքն ալ իրենց այդ վիճակով, մէկմէկու ծնցուցած արդիւնքները կը վայելեն, զիրար չափաւորելու համար։ Խորհող մարդը յոգնութիւններ կ'առթէ մեզի, որոնք զմեզ կը զարգացնեն. մինչ զգացողը կուտայ մեզի զորագացում մեր կրքերուն մէջ, որոնք ստէպ լիկող յոգնութեան մը կը տանին մեզի։ Այն ատեն միայն հաւասարակշիռ կեանք մը կ'ապրինք, երբ խորհող եւ զգացող էակները համերաշխութիւն մը կ'ունենան մեր մէջ։

★ Կաղամարս կը նմանի այն մարդերուն, որոնք հակառակ իրենց զարգացած գլխուն, չեն գիտեր ինքզինքնին թարգմանել։ Երկուքն ալ լեցուած են, մին մեղանով եւ միւսը խորհողով, երկուքն ալ

սակայն, օգտակարութիւնը զուրկ պիտի մնային, եթէ զրիչ մը իրենց մէջ մխուսելով վերջ մը չի բանար, եւ իրենցմէ մաս մը բան չի գողար թուղթին յանձնելու համար: Ինքնիրեննին արտադրել չգիտցողներուն համար յարձակու մի չեղտ հարուած մը ճիշդ միեւնոյն արգիւնքը կը գործէ իրենց վրայ, ինչ արգիւնք որ գրիչի թաթխում մը կրնէ մեղանին վրայ: Երկուքն ալ այդ պարագային կը ստիպուին կամ ինքզինքնին թարգմանել, եւ կամ թարգմանել ուրիշին խորհրդածութիւնները:

★ Նուազաւոր մամացոյցս մեքենական մէկ փոքրանկարն է կեանքիս: անիկա ալ կը դառնայ ինծի պէս, իր սլաքներովը, փոշեղէլի մը տակ եւ ներքեւը լամպարիս փողփողումին կը նուագէ հեկեկող եւ շնչահատ ձայնով մը, երբ երաժշտասէր ձեռք մը կամ ձանձրացող սիրտ մը իր զսպանակը առածգէ: Իր թիքթաքներն են իր սովորական մեղեդին, միօրինակ եւ նուազուն: Տարբերութիւննին անհուն է, սակայն, անոր սլաքները չափուած չըլանակի մը եւ սահմանափակ թիւերու վրայ կը դառնան, մինչ իմ կեանքիս սլաքները կը շարժին անսահման անգրութեան մը անդունդներուն վրայ, եւ անոնցիւրէն անծանօթ, մթին ասպարէզի մը գիրկը:

★ Երկրաչափն ու սկզբունքի մարդերը, միեւնոյն պաշտօնը ունին. պաղարիւն եւ լուրջ՝ երկուքն ալ իրենց կեցուածքին մէջ: Երկրաչափէն քաղաքի մը մէջ ուղիղ ճամբայ մը կը պահանջուի. անի կը քայէ իր չափերիդը, եւ jalonը կը ցգէ հոն, ուր ուղիղ անկիւնը ձեւացաւ: Ինչ փոյթ իրեն, թէ չափերիդը տուներ կը քանդէ: Սկզբունքի մարդն ալ միեւնոյնը կրնէ իր անձնական գործերուն մէջ. իր խորհուրդին ճառագայթը ուղիղ գծեր միայն կը յօրինէ. մինչ ինքը անտարբեր կը զիտէ այն փուլումները, որոնք իր ուղղութեան եւ սկզբունքի ճառագայթներէն կը ծնին:

★ Մատենադարան մը հազարաւոր մտքերու արտադրութեան համադրական ցուցահանդէսն է: Ամենէն հոյակապ մտածումնէն ամենէն աննշան խորհուրդը, ամենէն փառակազմ գրքէն ամենէն խաբարլած տետրակը իրենց որոշ տեղերը բռնած են մատենադարանին գրախորշերուն մէջ: Մարդերէ ոմանք հատորներու մեծութենէն եւ գեղակազմութենէն հրապուրուած, կը խորհին թէ մարդ ինքզինքը անմահացնելու համար պէտք է այդ մեծ հատորներէն մին արտադրած ըլլալ անպատճառ: Այդ չէ՛, սակայն, ճշմարտութիւնը: Մատենադարանին մեծ հատորները հազիւ երբեմն վար կը բերուին ի-

րենց խորշերէն, անոնցմէ խորհուրդ մը կամ գաղափար մը վայելելու համար, մինչ ընդհանրապէս, փոքր հատորներն ու տետրակները ամէն օր ձեռքէ ձեռք կը պտտին իրրեւ ամէնուն՝ ամէն ժամանակի օգտակար խորհուրդներ: Ծառալը չէ որ բան մը պիտի արժէ, եւ ո՛չ ալ luxը: Պզտիկ գրքեր կան, օգտակար որոնք հազարաւոր մեծեր կ'արժեն:

★ Երբ մարդկային խորհուրդը այնքան չէր ծանրաբեռնուած գիտութիւններու եւ ընկերական իմաստասիրութեան կնճիռներով, մարդիկ իրենց խորհուրդները կ'արձանագրէին ծանր քարերու վրայ, կարծես ատու չակաղնելու համար իրենց խորհուրդին թեթիւութիւնները: Հիմար ընդհանրապէս թուղթին թեթեւութիւնն է որ կը կրէ իր վրայ մեր ամենածանր եւ լուրջ գաղափարները: Արդի խորհուրդին եւ թուղթին ծանրութիւնը հաւասար է հին դարերու խորհուրդին եւ քարերուն ծանրութեան: Տարբերութիւնը տալալին մէջն է միայն:

ՄՈՒՇԵՂ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՄՊԱՍՍԱՆ ՄՐԱՅԻՆ ՄԷՋ

(Վ Է Պ)

(1) Հակառակ որ կանուխէն սկսուած էին consultationները այդ ժամուն դեռ մեծ բազմութիւն մը կար հոն, փայտէ դերաններու վրայ ցած առաստաղը կը կրթնէր եւ տեղ տեղ նոյն իսկ փչելու կ'սպառնար: Գործածութենէ սեւցած նստարաններու վրայ իրարու քով սեղմուած հիւանդներ կը պապաէին. անթափանցիկ պատահաններէն տուոյն լոյս մը հաղիւ թէ կը լուսաւորէր այդ չարաչուք ամբիւր եւ հակառակակառններու հոտը այնքան ուժով էր որ բաց օդէն ներս մտնողի մը խղզուէր: զգայնութիւնը կուտար կոկորդը սեղմելով ջրաձգօրէն: Երբեմն հիւանդապահ մը դուռը կը բանար եւ թիւ մը կ'արտասանէր. դեղեւոյ ստուեր մը կէս լոյսին մէջ կը յառաջանար դէպ ի ներս եւ նորէն ծանր լուրթիւն մը կը տրէր, մասնաւոր կերպով վրդովիչ այդ ցաւագին մարդոց մէջ: Սատարօֆ ծանր ծանր կը յառաջանար ամէնալու իր քայլերուն աղմուկէն որ կ'արձագանգուէր մինչեւ սրահին խորքը. ամենքը զինքը կը գիտէին գրեթէ կասկածով. ու իր վրայ ծանրացած հիւանդ եւ տենդագին աչքերուն հալածանքէն ազատելու համար Սատարօֆ կը փնտռէր կիները...

Հոն անկիւն մը նշարեց զանոնք. նախ ճերմակ գետակ մը եւ պառաւի զլուխ մը ու անոր քով էփան...

— Տիկին, առաւոտէն ի վեր ձեզ կը փնտռեմ:

Երկու ձեռքերով կը բռնէր անոր նիհար ձեռքը՝ թեթեւ մը քրտնած այս պահուն. Սատարօֆ իր հոգիին անչափախորշ իր անձկութեան մէջ չէր գիտեր ինչ պէս ինքզինքը բացատրէր զժաղգ կնոջ. մինչ տարտամօթէն կը հասկնար թէ անիկա որչափ պէտք ունէր իր բարեկամութեան, բոլորովին մինակ, անօք եւ կորսուած քաղաքին մէջ:

— Տեսա՞ք Անտոնէն:

— Դեռ ոչ:

Էփա իր քովը տեղ տուաւ Սատարօֆին նեղ նստարանին վրայ որ իր սովորական նստարանը դարձած էր այլեւս քանի մը օրէ ի վեր. այդ միջոցին մինակ Սատարօֆ նշարեց որ միւս պառաւ լոկի մնչիկ կ'արտասուէր. արցունքները հաւաքաբար կ'իջնէին իր աչքերէն. որոնց գոյնը անորոշ գորշագոյնի մը մէջ աւրուած էին եւ խորշումներուն վրայէն կ'անցնէին երբեմն դանդաղնալով բերնին անկիւններուն մէջ: Բիչ մը անդին երիտասարդ աղջիկ մը գլուխը գերանի մը կրթնուցած կը նայէր զիմացը ինքնաժողովան մէջ:

— Ինչ ունի այս կիներ:

— Տղան մեռեր է:

Էփա առօրեայ չփութին պատճառաւ այս զժաղգութեան եւ յուսահատութեան միջավայրին մէջ, գրեթէ տեսուկ մը զգացումներու ըթցման ենթակուած էր. անոր համար էր որ չոր կտրուկ ձեւով մը պատասխանեց Սատարօֆին՝ մինչ անիկա զարմացումով կը զիտէր Էփային դէմքը բոլորովին այլափոխած քանի օրէ ի վեր: Դէմքին ամբողջ մկանունքները ձգտուած բան մը ունէին եւ ճակատը լայնցած կը թուէր իր անխնամ կերպով յարգարուած մազերուն պատճառաւ. երբեմն քրտնքի կաթիլներ կը բողբոջէին մազերուն տրամադին եւտենդէն չորացած չրթունքներուն վերեւը. ճերմակ դէմքին վրայ չրթունքը աւելի բարակցած էր եւ ռնգունքները թափանցիկ էին. անոր սեւ աչքերը վիրաւորուած եղնիկի մը ցաւագին անուշութիւնը ունէին. աւելի նիհարացած febrile ձկունութիւն մը ստացած էր որ անսովոր հրապոյր մը կուտար իր ամբողջութեան կարծես բոլորովին նուիրագործուած հոգեկան ցաւին սաստկութենէն. իր չուրջը գտնուող միջակութիւններու մէջ ինչպէ՞ս իր սլացիկ եւ զալարուող հասակը կը կորսուէր հովէն մտրակուած եղէգի ցողի մը պէս. տարաշխարհիկ ծաղիկ, արեւին կարօտովը սգաւոր եւ թառամելու դատապարտուած մեծ քաղաքին մշուշոտ եւ տարամերժ միջավայրին մէջ, իր քաղցր եւ համակերպող աչքերը կ'ըսէին բոլոր ասոնք կարծես իրենց մէկ նայուածքով երբ գլուխը ծռած մտիկ կ'ընէր Սատարօֆին: Անիկա կը պատմէր իրեն առա-

(1) Տե՛ս Ծաղիկ, թիւ 32—45:

և օտեան course-երը Սիրիոն փողոց եւ Մաթէրիթէ. իրեն կը խօսէր աղջկանը Վոյայ, ջանալով որսալ գոհունակութեան մայրտ մը մօրը դէմքէն . . .

Հիւանդապահը միշտ կը ներկայանար եւ յուռ սրահին մէջ կ'արտասանէր թիւը. գործաւորի պիւզով վատառողջ դէմք մը յառաջացաւ թիւը կոպուած եւ այլեւս աշխատութեան համար անօգուտ՝ կախուած լիզէն:

— Շատոնց է որ կրօնականէք կոր:

Այս հարցումին միայն էլ վա գորգուեցաւ բոլոր էութիւնովը եւ Սատարօֆ նշմարեց որ բերանը կը ձգտուէր ջրածնէն շրթունքներուն ներքեւէն կաղապարելով ակռաներուն շարքը եւ իր աչքերը ա'լ աւելի կը սեւեռային, գրեթէ կը կուրծային այնքան անթափանց եւ անփայլ մթութիւն մը կը ստանային:

— Բայց Պարոն Սատարօֆ ամէն օր կը սպասեմ ես այսպէս կամ հոս կամ Մաթէրիթէ . . . օրուան մեծագոյն մասը կ'անցնի սպասման սրահներուն մէջ միշտ սպասելով վերջնական դժբաղդութեանը որ պիտի չուշանայ . . .

— Ինչո՞ւ այսչափ յոռետեսութիւն, Տիւկին . . .

— Պարոն Սատարօֆ, աւելորդ է զիս խաբել այլեւս. երէկ կէս օրէ ետք Անտոնէն տեսայ . . . մինակս էի եւ ճիշդ վրայ հասայ ա'նոնի տագնապի մի որ ինծի կարծել տուաւ թէ ոգեւարն էր արդէն: — Բիշ մը կեցաւ դժուարաւ թուքը կլլելով:

— Կ'երեւայ թէ այսպէս յաճախ ջրային տագնապներ կուենայ որ կը ծանրացնեն իր վիճակը. այս առաւօտ իր սրահին հիւանդապահէն իմացայ որ երեք գիշեր շարունակական նուազումներ ունեցեր է եւ ամէն սթափումին ինծի եւ աղջկը ուղեր է տեսնել. անոր համար ստիպողական ձեւով կանչեր են զիս:

— Բայց ինչո՞ւ անմիջապէս ձեզի մօտը չտարին:

— Այդ զիտէք որ անկարելի է. պէտք է սպասել . . . ա'հ այդ պէտք է սպասել հոս երկար ատեն, անվերջանալի ժամերու մէջ որպէս զի հազիւ թէ քառորդ մը կարենամ Անտոնէն տեսնել, այն ալ ինչ վիճակի մէջ, Աստուածս, ու յետոյ առանց շունչ առնելու պէտք է վազել Մաթէրիթէ ու հոն անհամբերութեան սպասիլ, սպասման սրահին մէջ որպէս զի կարենամ աղջկիս համբուրել: Յոգնած գլուխը ալ աւելի ծոց եւ մատները իրարու անցուց, յետոյ աւելի մեղմ, թաշկնակը փնտոց եւ ճակատին վրայէն սրեց քրտինքը որ կը յառաջանար մինչեւ քունքերը: Բօվը պառաւը միշտ կ'արտասանէր իր ցաւին մէջ առանձնացած ու եռական գրեթէ hostile էլալին տառապանքին:

Սպասողները մէկիկ մէկիկ կ'անհետանային եւ սպասման սրահը աւելի ցուրտ ւ տխուր կը դառնար գրեթէ մութ՝ ան-

թափանց ապակիներէ անցնող լոյսը անկարող ըլլալով գերաններու մէջ թափառող ստուերները ցրուելու: Սատարօֆ ոտքի կանգնած կը նայէր էլալին եւ հիմակ կը հասկնար անոր ամբողջ էութեան վրայ գրոյմուած գլխաւոր տաղտուկը, անսահման յոգնութիւնը սպասման սրահներու մէջ գեղեցիկ կեանքին: Դէպի առաջ երկնցած թուշը ու անհամբեր ոտքերը որ շարունակ կը շարժէին սեւ շրջազգեստին տակէն իր սեղմուած շրթունքը, բոլորն ալ կը բացատրէին մանաւանդ երբ անոր հարցուց.

— Ի՞նչ կ'ըսեն կոր բժիշկները Անտոնէի համար: Էլալ գրեթէ փութկոտութիւնով եւ տեսակ մը չեշտով պատասխանեց.

— Կ'ըսեն թէ երկար չպիտի տեսէ . . .

Սատարօֆ բոլոր հասակովը կանգնեցաւ, պատրաստ՝ զայն դատաւարութիւն եւ միանգամ ընդ միշտ հեռանալու. էլալէն բայց անոր վրիւար եղնիկի աչքերը իրեն դարձան եւ հանդարտութեամբ հանգչեցան իր վրայ. հակառակ իրեն, ձեռքերը գողըղացին եւ տկարութիւն զգաց մինչ այդ մթին նայուածքը կարծես ինքզինքը պաշտպանելու համար ողորդիչ, դառն եւ յուսահատ կը կրկնէր.

— Սպասել, սպասել, սպասել . . .

Օղը կը մթննար եւ սպասման սրահին մէջ գերանները ցրուած շուքեր կը ձգէին որոնք գետին վրայ կը խաչաձեւէին զիրար. պառաւը իր անկրկնին մէջ կ'արտասանէր. բայց արցունքները աւելի ցանցառ էին եւ արտեւանդութեամբ կարծես մօրթազերծ կ'արրւնէին . . . consultation-ի սրահէն բժշկապետին ձայնը կը լսուէր որ յստակ չեշտերով տեղի անուններ կ'արտասանէր. հեռաւոր որոտումներ կը լըսուէին եւ կայծակը կը փայլատակէր երբեմն. հիւանդանոցի ժամացոյցը կէս օր զարկաւ. քիչ մը ետքը Սատարօֆ եւ էլալ մինակ էին սպասման սրահին մէջ եւ կըսուէին որ հիւանդանոցին պաշտօնեաները ճաշեն եւ ցորեկուան հանգիստի ժամը անցընեն որպէս զի կարենան իրենցմով զբաղիլ:

ԶԱՊԵՆ ԵՍՍԱՅԵԱՆ

Վ Ե Ր Ջ

ՀԵՐՊԸՐԴ ՍՔԵՆԱԸՐԻ

ԳԵՂԵՅԿԱԴԻՏԱԿԱՆ ՄԷԿ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ

Անգլիացի մեծանուն իմաստասէրին բազմակողմանի մտքին արատգրութեանցը կը պարտինք նաեւ գեղեցկագիտական կարգ մը տեսութիւններ որոնք իրենց չափահասութեամբն ու ինքնատապալութեամբն մտաւորական աշխարհին ու շարժութեան արժանացած են: Ասոնց մէջէն մասնաւորապէս կայ հատ մը Օգլտալարը եւ գեղեցիկը տիտղոսութեամբ, որուն մասին ընթերցողներուն ընդհանուր գաղափար մը

տալը անօգուտ չի նկատեցինք (Essais de Morale et d'Esthétique) ըլլալ իր խորհրդածութեանց մղող յատկութեանը, ըլլալ իր յղացման ձեւին յանդուգն նորութեանը պատճառաւ:

Այդ գրութեան եզրակացութիւնն է թէ այն ամէն բան որ օգտակար ըլլալէ կը դադրի, կը դառնայ գեղեցիկ. բազմաթիւ օրինակներու շարքին մէջ, Սքէնսթր կը յիշէ թէ այն հսկայ տարածութեամբ կոյս անտառներն՝ որոնք ժամանակաւ մեր վայրենի նախահայրերուն ծառայած են իբր բնութեան ու կլիմային խստութեանցը դէմ ինքզինքնին պաշտպանելու ապահով ապաստանարաններ, իրենց գոյութեանը անհրաժեշտ եղող որսի անասուններու միակ բնակավայրեր, ներկայ քաղաքակրթութեւ մարդկութեան համար կորուսած ըլլալով իրենց անմիջական օգտակարութիւնը, կը մնան միայն մեր երկրախոյզներուն նկարագրութեանցը առաւել կամ նուազ բանաստեղծական հրապոյր մը աւելցնող պատրուակներ, հաճոյքի նպատակաւ սարքուած որսորդական արշաւանքներու յատուկ դրօսավայրեր եւ կամ մեր բնակարաններուն պատերը զարդարող պատկերներուն յարմար նկարչավայել նիւթեր:

Նախապատմական ժամանակներու կրօնական ըմբռնումները կամ պատմական շրջաններու պատկանող բոլոր այն կրօնքները որոնք իբր տիեզերքի ըմբռնում, ժամանակակից մտքերու այսօր այլեւս անյարմար դարձած են, հին դիցաբանութիւնները իրենց աստուածներովը, մեհեաներովը, չաստուածներու բեկորներովը, պաշտամունքի ձեւերու եւ արարողութեանց պէսպիսութիւններովը, դադրած են մեզի համար այսօր նուիրական նշանակութիւն մը ունենալէ եւ կը չափազերգուինք միայն ատոնց գեղարուեստական տեսակէտովը: Կոապաշտական սրբազան անօթները մեր թանգարաններուն ապակեայ դարանները միայն կը զարդարեն, զից արձանները հրապարակները ու հանրային պարտէզներուն շքեղութիւնը աւելցնելու կը ծառայեն:

Ապօղոնները, Վէնիսները, Հերակլէսները մեր վառարաններուն վրայ գետեղուելիք ժամացոյցներուն վրայ կը կառնին, եւ կամ կանթեղներու ու աշտանակներու սիւնի ու յենարանի պաշտօն կը կատարեն:

Դիցաբանական առասպելները մեր նախորդ սերունդներուն գրական ու գեղարուեստական արտագրութեանցը ներշնչման իբր գլխաւորագոյն աղբիւր ծառայած են: Առասպելախառն պատմութիւնները ու իրենց ներկայացուցած հերոսները որոնք իբր ճշմարիտ դէպքեր ու դէմքեր ընդհանրապէս մեր մեծ հայրերը չհազարդած են, գրեթէ ամբողջ Միջին Դարու Արեւմուտքի մէջ ապրող մարդկութիւնը որ այդ

առասպելներով սնած է, կը մնան մեզի համար մեր գեղեցկագիտական զգացմանցը վրայ ազդող, մեր երեւակայութիւնը ոգեւորող հէքեաթներ. զանոնք նիւթ առնելով շինուած նկար մը կամ կերտուած արձան մը մեր աչքերը միայն կը զուարճացնեն, գեղարուեստական հաճոյք միայն կը հայթայթեն:

Հին սովորութեանց ակնարկութիւն. ներք, հին անուններու ու հերոսներու յիշատակութիւնը, մեր արգի լեզուին ու գրականութեան մէջ աւելի խորհրդանշանական ձեւեր են, փոփոխութիւն մը եւ հրապոյր աւելցնող՝ զաղափարներու արտայայտման միօրինակ շարքին մէջ:

Հին ժամանակներու զինուորական տարազներն ու զէնքերը որոնք լոկ օգտակարութեան տեսակէտով շինուած են, եւ այսօրուան ռազմական պիտոյից ոչ մէկ կերպով չեն պատշաճիր, կը սահմանուին միայն զէնքերու թանգարաններ կազմելու, Հռովմէական կամ Պարսկական վահան մը եւ կամ սաղաւարտ մը գրասենեակի մը կամ թէ սալոնի մը պատերը աւելի կրնայ զարդարել քան ուրիշ օգտակարութիւն մը ունենալ, հին արաբական սքանչելի զէնքերը, աւելի զանոնք շինող ցեղին գեղարուեստական կարողութեանցը վրայ զմեզ ապշեցնող առարկաներ են քան զինուորական տեսակէտով այսօր կարեւորութիւն ունեցող տարրեր: Նոյնը կարելի է ըսել իսկ պատմական զգեստներու մասին. ատոնք չէ որ մեզի պիտի ծառայէին դուրսէն ինքզինքներս պաշտպանելու կամ թէ մերկութիւն նիս ծածկելու զգեստաւորեալ պարահանդէսի մը կամ բարեկենդանի առթիւ, նկարուած պատկերներու մէջ ու թատերաբեմին վրայ ունին մինակ իրենց գոյութեան իրաւունքը. օգտակարութեան տեսակէտով թէեւ ստեղծուած, յիշուած պարագաներուն մէջ միայն ունին իրենց տեղը, որովհետեւ այդ պարագաներուն շարժառիթն է միայն ընծայել մեր աչքերուն ըստ կարի հաճելի զգացութիւններ: Նոյն խնայող քանի մը տասնեակ տարիներ առաջ Արեւմուտքի մէջ կրուած զգեստները, որոնց կազապարը եւ ընդհանուր նկարագիրը դեռ նոյնը կը մնայ այսօրուան կըրուած զգեստներուն մէջ իսկ: Արդ եթէ 1830ի ժամանակներուն կրուած մոխրագոյն, երկարաձիգ ու իր մասնաւոր կըտուածքը ունեցող եւ փայլուն խոշոր կոճակներով ռետիկուլոյ, ինչպէս նաեւ այն թուականին գործածուած լայնափող ու մեծանիստ եզրերով գլանաձեւ գլխարկով մը մէկը հանրութեան մէջ ինքզինքը ցուցնելու արտառոց քմահաճոյքը ունենար, անտարակոյս ծիծաղելի եւ աններդաշնակ պիտի երեւար, սակայն նոյն զգեստը Bal des Quat-z-artsի սրահին մէջ եւ կամ ճարպիկութեամբ նկարուած ջրաներկ պատկերի մը մէջ վերին աստիճանի

հաճելի տպաւորութիւն մը պիտի թողար, որովհետեւ առաջին պարագային, հանրային կեանքին, առօրեայ օգտակարութեան տեսակէտը ունեցող պայմաններուն հետ չի հաշտուիր. մինչդեռ երկրորդ երկու յիշուած պարագաներուն մէջ, նոյն զգեստը կը պատշաճի օգտակարութեան զաղաքած ըլլալով իր գեղարուեստական շրջանակին:

Օրինակ կուտայ նաեւ Սքէնսըր կիսաւեր գղեկները, որոնք միջնադարեան ազնուականներուն եւ ասպետական հերոսներուն կապահովէին անառիկ կացութիւն մը ու կը կառուցուէին իբր ինքնապաշտպանութեան յարմար շինութիւններ. ճարտարապետական պայմանները կը ճրգտէին միայն սառ, իրենց ամուր, քարձր, ու ժանեկաձեւ պատերովը. այդ աւերակները, կաւեցնէ հեղինակը, մեր pique-niqueներուն յարմարագոյն վայրերը կը մնան միայն այսօր:

Այս օրինակները որոնք կը հաստատեն իմաստասէրին տեսութիւնը, կարելի է բազմապատկել դիտելով մեր շուրջը. շատ առիթներու մէջ դիտողութիւնը կը հաստատէ ատկա:

Այս հարցին մասին տեղի ունեցած խօսակցութեան մը առթիւ բարեկամ մը իրաւամբ դիտել կուտար թէ մեր այս օրուան յոգեմտւածները որոնք առաջատար պէտք չունին եւ որ կը պահեն դեռ իրենց կայմերը, օրինակ մը եւս են յայտնուած տեսութեան. այդ կայմերը մի միայն գեղեցկութեան տեսակէտով կը մնան. շատ անհաճոյ պիտի թուէին արդարեւ մեր աչքերուն, օրինակի համար, Վոսփորի մէջ երթելով մեր շոգեմտւածները եթէ իրենց կայմերէն զրկուէին, բայց եւ այնպէս այդ կայմերը իրենց իսկական կոչումին չեն ծառայեր. չեն այն ինչ որ են ընդհանրապէս կայմերը առաջատարութիւն մը համար: Չիկա՞ն միթէ շատ մը առարկաներ, չէնքերու, կարասիներու եւ ուրիշ առարկաներու վրայ կարգ մը մանրամասնութիւններ, որոնք ուրիշ օգտակարութիւն չունին այսօր եւ կը յիշեցնեն անցեալին մէջ շատ բանաւոր պատճառ ունեցող գոյութիւն մը: Չենք նշմարել ճարտարապետութեան մէջ, զորօրինակ պատուհաններու տակ եւ բուն իսկ պատէն բռնուած ամենաբարակ երկղներու տակ consoleներ, որոնք յենարանի գաղափարը կուտան եւ սակայն այսօր մի միայն զարդեր են, առանց որոնց ալ պատուհանին առջեւ երկղը պիտի կենար առանց փլչելու վտանգին:

Սքէնսըր իր տեսութիւնը կը մեկնէ եւ տրամաբանական կը գտնէ սապէս թէ հակապատկերն՝ ըլլալով ամէն գեղեցկութեան պայման, լոյսին քով ստուերն է որ առաջինը ի վեր կը հանէ, եւ կամ երկուքին համեմատ ներդաշնակութիւնը կը ստեղծէ հաճելի ամբողջութիւնը. մեզմին

քով հզօրը, մեծին քով փոքրը, տկարին քով հուժկուն. վերջապէս ամէնուն ծանօթ այն յատկութիւնը որ կը յատկանշէ թէ՛ բնութեան գեղեցկութիւնները եւ թէ արուեստական արտադրութիւնները, գոյութիւն ունին մասնաւորապէս իր յայտնած ճշմարտութեան պարագային մէջ եւս. օգտակարութիւնը՝ մեզի համար կորսնցուցած է բոլոր այն բաները որոնք ճշմարտապէս հակապատկեր կը կազմեն ներկայ պահանջներուն եւ բմբռնումներուն հետ: Գեղեցկագիտական օրէնքներով անպատճառ գեղեցկութիւնն է որ պէտք է ծնի եւ Սքէնսըր կ'աւելցնէ՝ որ եթէ սոյն տեսութիւնը զուրկ չէ ճշմարտութիւն պարունակելէ «կոսկածեյի կը դարձնէ ճշգրտութիւնը» ժամանակակից քննադատութեան ու գեղեցկագէտներուն սա պահանջումին. «ճշմարտապէս ինքնատիպ եւ սպորող գեղարուեստական ու գրական երկեր արտադրելու համար անհրաժեշտ է միայն իր միջավայրին ու ապրած կեանքին ներշնչումները ի նկատի ունենալ». եւ նոյն տեսութեանը վրայ հիմնուելով իրաւացի չեն այն առարկութիւնները որոնցմով մասնաւորապէս անցեալ ժամանակներու պատմութիւններէն նիւթ առնելով կատարուած նկարչութիւնը գաղափարաւոր է ժամանակակից քննադատութիւնը:

Այստեղ մենք ոչ դիտաւորութիւնը եւ ոչ յաւանութիւնը կրնանք ունենալ Անդալուսի իմաստասէրին տեսութեանը քննադատութիւնը կատարելու. Ուղեցինք միայն ներկայացնել իր հայեցողութիւնը որ նոր է եւ շահեկան եւ երկարօրէն զբաղեցուցած է գեղեցկագիտական ու գեղարուեստական աշխարհի մտքերը. իր տուած ամէն բացատրութիւնները կը հաստատեն իր բուն տեսութեան ճշմարտութիւնը եւ չի հետեւիր փոխադարձաբար իր ըսածէն ալ, թէ ինչ որ միտնգամայն օգտակար է անպատճառ գեղեցկութեան զուրկ է եւ պէտք է զաղրի օգտակար ըլլալէ որպէս զի գեղեցիկ ըլլալով մեր բնականութեան համար կառուցուած չէնքերը ո՞վ չգիտեր թէ չեն ձգտիր միանգամայն գեղեցիկ ըլլալու. երբ զգեստ մը կը հագնինք միթէ չենք ջանար որ ըստ կարի բարեձեւ եւ վայելուչ ըլլայ, միթէ ժամանակակից կեանքին մէջ, մեր առօրեայ սպահանջներուն մէջ որպէս զի գեղեցկութիւնն ալ իր մեծագոյն բաժինը ունենայ մեզի մտահոգութիւններ եւ զհոգութիւններ չեն արժեր, եւ ո՞վ կրնայ բացարձակապէս բռն թէ այդ ջանքերը իրենց նպատակին չեն ձգտիր, թէ ժամանակակից կեանքը իր կարգին գեղեցկութեան մեծագոյն բաժին մը չէ բերած, իր գեղարուեստներովը, գրականութեամբը, արհեստներովը, եւրոպայէն: Հարկաւոր կը նկատենք մէջ բերել այստեղ գործեալ ի հաստատութիւն Սքէնսըրի տեսութեան,

Փրանսացի մեծանուն քննադատի մը սա գիտողութիւնը թէ՛ եթէ չատ անգամ զժողովարհած ենք մեր օրերուն արտադրութիւններուն գեղեցկագիտական յատկութեանցը, եթէ, օրինակի համար, կը զժողովարհենք մեր երկաթաշէնի կայարաններուն կամ ժամանակակից պատուաներուն ծնունդը եղող ճարտարապետութեան գեղարուեստական առաւելութիւններ վերագրելու, պատճառը այն է որ նկատողութեան չենք տեսներ յաճախ Անգլիացի իմաստասէրին տեսութիւնը եւ չենք ուզեր յիշել թէ մեզի յաջորդող սերունդները, նոյն երկաթաշէնի կայարանները, նոյն բազմաթիւ քանակութիւնները, նոյն երկաթեայ շինութիւնները գեղեցիկ պիտի գտնեն, նոյն իսկ այն պատճառին համար որ տոնք իրենց նորագոյն պիտոյքներուն առջեւ անբաւական եւ անօգտակար դարձած պիտի ըլլան:

ՏԻԳՐԱՆ, ԵՍԱՅԵԱՆ

ԱՔԻԼԼԵՍ ԵՒ ԵՍ

(ՏԱՍՆԵՒՆԻՆԴՈՐԵԱՅՑ ԲՐՈՆԻԿ)

Համպուրկ, 21 Դեկտ. 1903

Ապաստեմք, ըստ, ողջունելու համար Ձմեռը՝ որ ան աղէկ մը դայ, շօշափելի ըլլայ, իր ճերմակ ու երկար մօրուքին ցանցիւր թելերը օդին մէջը կախէ՝ հովէն տարուբեր, անոր բարձր բրդոյքներովը հօգը ծածկէ, խուլցնէ, փողօցնէ մէջ, կառքերուն ազմուկը բարակ, մաքուր ազ՝ նեխութենէ պաշտպանող՝ իր խաւր նետէ ակներուն ծառերուն ու սրունքներուն ածունքներուն վրայ, փոխ տայ իր վեհութեանէն ու լրջութենէն բան մը սա՛ անցորդներուն սրոնց քալուածքը, անցնելով ձիւնին կակուղ ու թանձր օթօցին վրայէն, կը դաշնանայ, ու կը պայծառանայ նայուածքը՝ ցոլացնելով անոր խաղաղութիւնը լուսասփիւռ . . . Եկեր էր արդէն, բարի ալեւոր ձմեռը ու գեռ կը վարանէի, բայց բարեբաղդաբար, գարունին պէս որ հիւսիսի այս երկիրներուն մէջ անշափ վաղամիւս է, շուտով չանցնիր անիկա ու առնուազն դեռ չորս ամիս մեր մէջը պիտի ունենանք զինք ու պիտի վայելենք իր բացած եղանակին տաք ու կազդուրիչ հաճութիւնները . . .

Ձմեռը, արդարեւ, եղանակներուն աւելնէն ընտանին, ամենէն առողջը, ամենէն քիչ-զգայամօրէն զբօսալին է: Յուրոր որ հոս ջուրերը օրերով կը սառնցնէ, կը գաղբեցնէ շոգենաւներուն երթեւեկը Ալսթէրին վրայ ու ազնոտող իր շունչով, քիթ, բերան ու ականջ չիթողուր, կը ձաղկէ, կը կարմրցնէ՝ ցուրտը, նոյն ազգեցութեամբ, կը մեղմէ կիրքին բորբոքումը մարմիններուն մէջ որոնք կը մղէ փնտռելու, վերագտնելու անոր խլած տաքութիւնը՝ շարժումէն, ա՛լ աւելի արագ,

ա՛լ աւելի անաւանձ, եռեւեհիտ շարժումէն, նոյն իսկ անո՞՞ Յուրորն՝ տիրապետութեանը վրայ, անոր կազմած սառուցի գետնայատակներուն վրայ . . .

. . . Տեսարանը գիւթական է: Ձմեռ գիշերով, ելեկտրական յորդ լոյսին տակ, տղոց, կանանց ու մարդերու ամբոխը՝ որ մարմարէ սեղանի մը վրայ սնդիկի բաց շիշէ մը դուրս փախչող կաթիլներու նման՝ կը սահի անձայն, արագ, անկշիռ՝ այսպանին վրայ: Հասակները չմուշկնեւուն վրայ մէլմէկ թիւ բարձրացած, ճրկուն՝ ծռելով ետեւ ու առաջ, օդին մէջ կոր գիծեր իրենց մարմնով գծելով, առանձին ու զուգ զուգ, քով քով իրարու ձեռքէ խաչածեւ բռնած, մերթ մէկ ոտքին վրայ, մերթ միւսին՝ համաչափ սուրալով, երբեմն սռանձին սահողներ բազմաթիւ իրարու, խնալով ու շուտիկ՝ վերականգնելով իսկոյն հեռուէ հեռու, սուր ու զուարթ կոչեր ու ծիծաղներ նետելով իրարու, կիները կարճ չրջազգեստներով, թաւ մուշտակ մը վզերնուն շուրջ ու պղտիկ բեղոյր մը ծանրաղէզ խարտեալ մաղբերուն վրայ, այրերը՝ փութկոտ, խօսուն ու քսուրտուն, տղաքը՝ ի ծննդենէ չմշկող՝ թեւերու տակէն ու սրունքներու մէջէն շուտանցիկ, դարձաբարձիկ՝ ամենքը կեանքոտ՝ կեանքով, շարժումով, տաքութեամբ զեղուն, ահա՛ ինչ է ձմեռը առան աշնան անհամբեր սպասուած ու անյագ վայելուած զբօսանքը հո՞ւ էլ պայտի ու Ալսթէրի եղերքներուն վրայ:

Դեկտեմբերի առաջին կիրակիէն մինչեւ Ծնունդ, զուարճանքի ուրիշ աղբիւր մըն ալ սակայն, կը հոսեցնէ Համպուրկ: Այդ օրերուն քաղաքը իր տարեկան տօնաւաճառը, Բանայիքը, Տօմը կը կատարէ եւ ինչպէս վայրի ու տարաշխարհիկ կենդանիներու իր մնայուն վաճառանոցը՝ Համպուրկի Տօմը աշխարհաշուէն է՝ մինչեւ օտարները իրեն կանչելու չափ: Ո՛չ թէ անոր համար որ ընդհանուր ամառը մեծ տարբերութիւն մը ունի, օրինակի համար, Փրանսական Գաղութներէն, բայց հոս, առաջին անգամ, կը ցուցադրուին ձեռներէց հետախոյզներու կողմէ, տարւոյն մէջ երեւան հանուած «հրաշալիքները», café concert-ի նոր փառքերը կամ musée d'horreur-ի նոր փառքերը իրենց արժէքին համեմատ impresario-ներու ու անօրէններու աւելի կամ նուազ տաք մրցումին առարկայ պիտի ըլլան ու պիտի ցրուին Բեղերսպուրկէն մինչեւ Լոնտոն, Սթրազնովէն մինչեւ Հոնոմ:

Տօմը ինքնին, ինչպէս ըստ, Բանայիք մըն է, ո՛չ աւելի ո՛չ պակաս, թերեւ մեր Թաթաւալայինէն քիչ մը կոկիկկէկ, քիչ մը աւելի լոգշողուն, բայց նոյն փայտէ ձիւրը հոս ալ, ընդմիջուած ոսկեհուռ ու թաւաշապատ օրօցներէ որոնք, նոյնպէս ոսկե-

հուռ, ընդարձակ ու լուսասփիւռ «ղղեակի» մը մէջ, ի ձայն մեքենական գրաւիչ վալսերու, կը դառնան, կը դառնան, զլիսու պտոյտ տալով ինծի նման . . . Գիտողներուն երկու գլխով ու վեց թաթով կովերը, «արանց յատուկ» վերտառութեամբ, յանկուցիչ «պտաք»ները (որոնք նշանածս, եթէ չձանձրանայ, կրնայ այցելել), օդին մէջ թռչող օրիորդները որոնց թելը կը տեսնուի, անմիա՝ կոկորդիլոսները, անձանկ առիւծները, ժանիքազուրկ վագրերը ու դեռ ամեն մեր հին բարեկամները հոն են: Հոն, նաեւ, իւրաքանչիւրին առժամեայ բնակութեան առջեւ, բարձրադաղակ աղդարարը, ջանալով իր մարած ձայնին կոչելով ոգեւորել ամբոխը սր, վարանոտ, կը կայնի զիմացը, անհաւատ՝ մտիկ կընէ շոյլուած գովասանքները եւ, դարձեալ, վայրկեան մը ետք, իր մէջէն մէկուն — թերեւս վարձկանի մը — օրինակին վրայ, խուճով ներք կը մտնէ արդէն տեսած անշահութիւնները տեսնելու, խնդալ, զուարճանալու, առանց ցնծացած տասնօրներուն համար զղջալու, որովհետեւ, այնպէս չէ՞, զուարճանալու համար եկած է արդէն հոն . . .

Օ՛հ, ամբոխին ծիւռն, խիտ, բիրտագէտ ու մի կերպարանքը. օ՛հ, ամբոխին պարզ ու կնճառտ մակերեսային ու խօրունկ հոգեբանութիւնը՝ ինչե՛ր գրուած են ու ինչե՛ր դեռ կրնան գրուիլ, իր ընծայած յախտնապէս նոր նիւթին վրայ: Այն ի՞նչ պէտք է որ մարդերը կը մղէ, բնութեան տարբերուն՝ հովին, ջուրին, հողին պատահական պոթիկումին յարանման՝ իրարու քով գալու, զիրար հրմշտուել, իրարու վրայ ելլելու, հոսանք կազմելու: Ո՞ր խելացին, առաջին անգամ, ամբոխին այդ բնական պահանջին անվրտանգ զոհացում մը տալու համար, զայն կանոնաւորեց՝ տարեկան տօնաւաճառները ու տիեզերական արուեստահանդէսները հաստատեց: Հինէն ի վեր անխախտ մնացած ի՞նչ բնազդ է, պարբերաբար, զբօսանքի պատրուակին տակ սա՛ լղրճուելու, ալտոտուելու պէտքը որ Իսրայէլի թշնամի չեւ գիտեր ո՞ր ցեղին տաճարները, տարին անգամ մը, կը լեցնէր ամեն դասակարգի կիներով, անոնց մէջ ամենէն անսանձ ու ամենէն անքող պոռնիկներ զարձնելով եւ որ հոս, Համպուրկի մէջ, ընդհանուրէն խոստովանուած թուրտութեամբ մը, կը ներէ՝ պաշտուած Աստուածօրբոյն ծնունդը կանխող այս շաբաթներուն, բարձրագոյն դասի կիներուն յաճախել ամենէն ստորին beuglantը, ուր երեւալը, տարւոյն մէջ ուրիշ տանն, ապահովապէս անպատուութիւն պիտի բերէր իրենց . . .

Չորս օրէն, ահա՛ Ծնունդն ալ կուգայ, գերմանական տենդոտ Weihnachten-ը որ անհամբեր կրապատի. փողօցները իրենց անսովոր ոգեւորութիւնէն հանդարտած

Կիրլան, ամէն մարդ իր գնումը կատարած ու խաշութիւնները նորէն իրենց տոյժի ժամուն կը գոցուին: Ծնունդի այն գիշերը, ցանցառ օտարականներ միայն կ'երեւին սրճարաններուն մէջ որոնք ալ արդէն կանուխ կը փակեն իրենց դռները: Նուէրները, թղուկ մայրիկ ծառերուն վրան ու տակը — որոնք այս սլահուս եկեղեցիներուն առջեւ ու հրապարակներուն անկիւնները մէմէկ լիլիթութեան անտառի վերածած են — շարուած կըսպասեն: Սեղանը առատ է, գինին ու զամբանեան՝ ստիպողական, ու հրախրեալները՝ բազմաթիւ: Տանտիրուհին անհամար փունջերով ծաղիկ կ'ընդունի — ես ալ, — բաժակաճառերը, բաժակաճառերուն կը յաջորդեն եւ իւրաքանչիւրին զերթը հօխ, լիպէ հօխեր կը թնդան: Գինիէն հոտնդոտած՝ ամէն կին կ'եփի, կը ժպտի ու ամէն այր... բուսիւթը կ'ընէ: Այս գիշերուան համոզները աղջկան մը տարեգրութիւններուն մէջ հաշուի չեն առնուիր ու մայրը աչք կը գոցէ եւ հայրը՝ ականջ, Ծնունդի ծառին շուրջը — որ բարեբաղդաբար խնձորենի չէ — լսածին ու տեսածին:

Շարաթ մը ետքը, Ս. Սեղեւստրոսի իրիկունը — Կաղանդի գիշեր — խրախճանութիւնները որոնք, Ծնունդին, պատերէ ներս քաշուած լին, նորէն հրապարակային կ'ըլլան: Սրճարանները ասեղ ձգելու տեղ չիկայ: Երաժշտութիւն, քօն, ֆեթի, սեքսքանքս: Աներեւակայելի խառնիճաղանձ մը: Անձանօթներ կը բարեկամանան, բարեկամներ կը կռուին à coups de confetti: Խժած գարեջուրդ այս գունաւորներով կը թանձրանայ, սուրճ կը տապալի ու ոտքիդ մատները «մարիկ մասրիկ կը պոռան»: Փողոցը, անցորդներու միջեւ — ո՛ր ապարանքէն կամ ո՛ր հիւղակէն ալ ելած ըլլան — բառ մը օդին մէջ կը բարձրանայ, կը շաչէ, կը պայթի ամէն վայրկեան «բո՛ղիթ նոյ եար» (չնորհաւոր նոր տարի): Կառապանները կրկին քաքս կը պահանջեն ու «չեն մերժեր» եթէ անցողակի սրճարանի մը առջեւ գաւաթ մը իրենց հրամցնես: Ս. Սեղեւստրոսի իրիկունը, վերջապէս, հոստեղի Բուս-Բասրեկենդանի կիրակին եւ mardi gras է: Պատուիրանքը, այդ գիշեր, զրոսնուլ է եւ ուղես չուգես կը զրօսնուս՝ թէպէտ քիչ մը ճմլուած, աղտոտած ու չնչասպառ...:

Ինչպէ՞ս աւելի կը սիրեմ, օտարութեան ու մենութեան մէջ մանաւանդ, հին յիշատակներուս վերաբարձումը: Որ հին տարւոյն ձմեռնային ո՞ր օրէն մնացած է այս տպաւորութիւնը մտքիս մէջ... Կառքի մը մէջն եմ, գոց ու գոլորշիապատ ապակիներու ետեւ: Յուրա է, մուծը կ'իջնայ գուրսը ու անձրեւը կուգայ: Կին մը կայ կառքին մէջ ու թրջուածին հոտը, ու յանկարծ, փողոցին

ընդհանրութիւնէն, անսահմանութիւնէն անջատուած՝ ապահով, պզտիկ, անձնայատուկ լարկ մը կազմած ըլլալուն զգացումը՝ միայնած մութին խորհրդին ու բանաստեղծութեան, ինչպէս յոռաջանանալու ազատագրող զգայնութեան ալ նետ որ անվերջ, անկայ փախուստի մը պատարանքը կը ներշնչէ՝ այս ամէնը հօգիտ ամփոփում մը կուտան ու ճիւղկած մետաքսէ թռչկիւնակի մը պէս՝ կըզգամ որ գիտակցութիւնս կը պզտիկնայ: Կը պզտիկնայ ու կ'իջնայ խօրը թմրիրիս:

Սիրոյ պատմութեան յոռաջարան մըն է ան, ստանց շարունակութեան: Նախորդային վայրկեանին սարսուռ հեշտութիւնը անկէ կը ծծեմ: Կ'սպասեմ խռովիչ, խելալիչ բանի մը որ չպիտի պատահի: Չեմ գիտեր ո՞վ կրած է երբեք այն չըրջազգեստը որ կառքը ամբողջ կ'ողողէ, ծունկերուս վրայ կ'իջէ, կը լեցուի ամէն կողմ: Ժանեկազարդ վտաւակներէն բարձրացող նուրբ բուրումը, գրկին վրայ լըքուած ձեռնամուշտակին գաղջ կծիկը, նիւթացած գգուանքի մը նման, գլխարկին սեւ փետուրները որոնք յուրօրէն վար կը դառնան, կը ծանրանան, ինչպէս երեսին կարճ քօղը՝ առատ մազերուն շուրջ՝ որուն տակէն սուելի կը գուշակեմ քան կը տեսնեմ իր մանիշակագոյն նայուածքը, որ երբեմն երբեմն վրաս կը դառնայ ու մերթ կը գոցէ իրեքը՝ գլխու ցաւէ մը գանգատելով, կը տեսնեմ աչքիս առջեւ, մինչդեռ կ'անցնի՝ ցնցուելով ու պատուհաններուն զնցումին աղմուկով լեցնելով ներսը՝ կ'անցնի կառքը, հետզհետէ վառուող, բոսոր արեւագոյն ծաղիկներու նըմանող փողոցին յոսերուն առջեւէն՝ կ'անցնի, կը փախչի՝ կառքը...:

Վ.Ս.Ն.Ն., ԹԵՂԵՆԻՍ

ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

(ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԴԱՍԵՐ)

ԱՌԱՋԻՆ ՅՕԴՈՒՍԾ

Յաջողութիւն եւ երջանկութիւն միշտ միասին չեն ընթանար, էւ շատեր դժբախտ են, թէպէտ ըստ երեւոյթին՝ ունին այն ամէն բաները, որոնցմով մարդ երջանիկ կը ըլլայ:

Բնութիւնը մարդուն շատ բան կուտայ — հարստութիւն, ոյժ, տիտղոսներ եւ երկարատեւ կեանք մը, բայց չի կրնար զայն երջանիկ ընել: Մարդը պէտք է որ ինքզինքը երջանիկ ընէ: Եթէ մեր մէջ չուէինք արդէն երջանկութեան տարրերը, աշխարհի հաճոյքները կրնան տալ մեզի:

Շօթնհատուրը կըսէ. «Կարգ մը մարդոց համար աշխարհ անիմաստ, լերկ եւ անօգուտ բան մըն է: Ուրիշներու համար՝ իմաստալից, պտղաբեր եւ հետաքրքրական»:

Երջանկութիւնը ջութակին կը նմանի. պէտք է գործածել զիտնալ: Եթէ հարկ եղած միջոցները գործածենք՝ երջանկութիւնը ինքնին կուգայ, միայն թէ պէտք չէ շատ անձկութեամբ անոր ետեւէն իյնալ: Յիշատակին կ'ըսէր. «Հաճոյքներուն քովէն խոյս տուր, եւ անոնք ետեւէդ պիտի գան»:

Ինքզինքնուդ վրայ շատ մի խորհի՛ք. աշխարհի վրայ միակ մարդիկը չէք: Հուարճութեան ետեւէն մի իյնաք, կըսէ

Րոսքին, բայց միշտ պատրաստ եղէ՛ք զուարճանալու:» Կեանքի մէջ մեծագոյն յաջողութիւնը այն մարդը ձեռք ձգած կըլլայ որուն կեանքը հաճոյքներու շարք մըն է, նոյն խալ պզտիկ հաճոյքներու:

Զուարթախոնութիւնը, օրինակի համար, մարդուն յատուկ ձիրք մըն է: Խնդրոյ առարկայ եղած է թէ կենդանիները բանականութիւն ունին, բայց լայտնի է որ անոնք հրճուելու ձիրքը չունին: Սեր բոյ որ օրերուն մէջ ամէնէն աւելի կատարելապէս կ'որոշուածն այն օրն է, որուն մէջ բնաւ չենք խնդացած: Դիտած չէ՞ք թէ ուրախ զուարթ սիրտ մը ինչպէս ոգեւորութիւն կուտայ ամէն բանի:

Մարդիկ կան որ միշտ կը տրտնջան. եթէ Եղեմին մէջ ալ ծնած ըլլային, դարձեալ դանդաղէին պիտի: Բայց շատեր ալ ուր որ գտնուին՝ երջանիկ են, որովհետեւ կը տեսնեն իրենց շուրջի դեղեցկութիւնները:

Զուարթութիւնը բարոյական մեծ մաքրողական մըն է: Ինչպէս որ արեւը ծագիկները կը բողբոջեցնէ եւ պտուղները կը հասունցնէ, այնպէս ալ զուարթութիւնը — այսինքն ապրելու եւ անկաշկանդ մնալու զգացումը — մեր մէջ գտնուող բարիքի սերմերը կ'ուռնացնէ:

Զուարթ ըլլալը պարտք մըն է, զոր կը պատինք ուրիշներուն: Չին աւանդութեան մը համաձայն, ոսկեղէն բաժակ մը պէտք է գտնուի այն ամէն տեղերը, ուր ծիրանի գօտին երկրին կը դաչի. այսպէս՝ մարդիկ ալ կան որոնք ժպտող, ձաւնը, նոյն իսկ պարզ ներկայութիւնը արեւին ճառագայթներուն ազդեցութիւնը կը գործէ եւ ոսկի կը փոխէ այն ամէն բաները, որոնք կը դաչի:

Մարդիկ բնաւ չեն ընկճուիր, այնքան ատեն որ կրնան ինքզինքնին զուարթ պահել: «Երջանիկ սիրտ մը մշտապէս խնջոյք մըն է ամէնուն տրուած» կըսէ Պրօքըրը: Յիշենք Նայթինգէյլի ստուերը աւելի մեծ թուով մարդիկ կը բժշկէր, քան իր ղիզերը. երբ ուրիշներուն բռնին մէկ մասը մենք կրենք, մեր բեռը թեթեւեղացած կ'ըլլանք:

Անպէս ենթադրուած է՝ որ զուարթ ըլլալու համար պէտք է ոչ մէկ բանի վրայ մտածել: Բայց ո եւ է անհրաժեշտ կապակցութիւն չկայ երկուքին միջեւ: «Ամէնէն թեթեւ հոգիները, կըսէ Արնօլտ, որոնք երկրային օրհնութիւններ են, յաճախ ամէնէն լրջամիտ խորհողները. կըլլան եւ ամէնէն գորովազուծները...»:

Ամէն մարդ կը փափաքի, բայց քիչեր միայն գիտեն թէ ինչպէս պէտք է կեանքը վայելել: Պզտիկ նեղութիւններուն պէտք չէ բնաւ մեծ համեմատութիւններ տալ: Կիկերուն կըսէ. «Այս կեանքին մէջ ինչ նեղութիւն մեծ կրնար երեւալ անոր, որ գիտակ է յաւիտեանականութեան եւ տիեզերքի անհունութեան: Մարդկային ծանօթութեանց, կամ այս կեանքի կարճ տեւողութեան մէջ ինչ կայ որ մեծ երեւայ իմաստունին, որուն համար անակնկալ բան չկայ»:

ՍԸՐ ԾՕՆ ԼԻԻՊՊՈՒՐ

Արտօնատեր Ա. ՍԱԳԱՆՆԻ
Տպագրութիւն Սագան

ԳԱՌՆԻԿ ՍԱՐԳԻՍՕՖ

Մեծ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԺԱՄԱՅՈՅՑԻ

Կեդրոնատեղի

Մեծ Շուկայ, Զինվորի խան

Մասնաճիւղ

Պահչե Գաբու ձկնայ Պէյ խանի տակ

Ոսկի, արծաթ եւ ոգտիտի գրպանի, պատի ժամացոյցներ եւ այգազարթոյցներ (Reveille matin), սեղանի եւ զարդանդանի (cassole) ժամացոյցներ, մեծ զանազանութիւն ժամացոյցի չղթաներու: Ծոխ մթերք ապարանջաններու, մատանիներու, պոչներու, օղերու եւն. եւն.

Ոսկեղէն եւ արծաթեղէն առարկաներ՝ սպասի յատուկ:

Մի խաբուիք պատերու վրայ փակ. ցում խոշոր ծանուցումներէ: Փնտռեցէր ամեն տեղ եւ ամեն ատեն ՍԱՐԳԻՍՕՖ Տ-ն ժամացոյցները, որոնք 23 տարիներէ ի վեր հրապարակի վրայ հուշակ հանած են, իրենց տոկոսներեամբ, ճշգրտեամբ եւ բարեճեռութեամբ:

27) 15—52

Ն Ե Վ Ր Ո Ւ Զ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ՆՈՐԱԶԵՒՈՒԹԵԱՆՑ

Պոլիս, Եկեմի ձամի փողոց թիւ 13

Վաճառատունս հրապարակի վրայ արդէն հանրածանօթ, կանանց արգելադրող վերաբերեալ իր ճիշտ մթերքով, այս անգամ դարձեալ Եւրոպայ կատարուած ճամբորդութեամբ մը նոր ճաշակաւոր ապրանքներ գնած է, որպէս Պրոտըրի՝ ամէն տեսակ տանդէլա, թիւլ, ժագաւէն, թափթա, բոնիէ եւ այլ մետաքսեղէնք, մուրդիւն ար սուա եւ ածան քթան մուսրլիններ, գէֆիր, լինոն, մատամբոլա եւ այլ պարզ եւ բանուած ֆիթմանցուններ, գունաւոր ֆրանսական պաթիթ, եւն. եւն.

ԽԻՍ ՉԱՓԱՒՈՐ ԳԻՆԵՐ

Մեծաքանակ եւ փոքաքանակ վաճառում

ՄԱՍՆՈՒՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՃԵՐՄԱԿԵՂԻՆՆԵՐ

ԿԱՆԱՆՑ ԶԴԵՍՏԵՂԵՆԻ

ՕԺԻՏԻ ՆԻԹԵՐՈՒ

BIÈRE AMSTEL

Հոլանտական ընտիր պիրա, հանրա- ծանօթ իր կօզգորիչ յատկութիւններով եւ հրապարակիս վրայ դանուած ամէն պիրաներէն աւելի ախորժանով:

BISCUITERIE NANTAISE

Հաւազոյն կարագէ, ամէնէն ախոր- ժանամ պիտքութիւն է. թէյի հետ գործա- ձելի. տղայոց համար փխտ անցարար:

Մթերանոց, Պոլիս Զինվորի խան:

Մեծաքանակ գնուող մասնաւոր գեղջ:

(29) 13—52

Ա Ր Ա Մ Գ Ա Ր Ա Գ Ա Զ Ե Ա Ն

Ա Տ Ա Մ Ն Ա Ր Ո Յ Ժ

Պոլիս, Պահչե Գաբու, Պին Պիր Զեյիտին դիմաց

ԱՐԱՄ ԳԱՐԱԳԱԶԵԱՆ, ամէն առաւօտ կանուխ կը գանուի

Սկիւտար, Իճուսէ, Տոլրամաճը փողոց իր բնակարանը

Ամէն օր 5—11 զիմիկ Պոլիս, Պահչե Գաբու, Պին-Պիր-Զեյիտին դիմաց

Կիթակի օրեր: Ժամագրութեամբ

ԻԻՆԻՍՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐ. ԸՆԿԵՐՈՒԹ.

ՀՐԴԵՅԻ ԵՒ ԿԵՆԱՑ ՃԻԻՂ

Հաստատու ի Բարիզ 1828—1829

ՀՐԴԵՅԻ ՃԻԻՂ

ԿԵՆԱՑ ՃԻԻՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուց. վնասք 274 Միլ. 1902ին գանձուած ապահովագրին 24 » Դրամագրութիւն եւ պահեստ 119 » Ապահովագրեալ դրամագրութիւն 211/2 Միլ. որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի 52.210/10 — Ինչ որ «Ինքիօն»-ի ապահովագրեցող կ'ընծայէ հսկայ երաշխաւորութիւն մը ՈՐՈՒՆ ԵՒ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԶԻ ԳՏԵՆԻ ԱՐԵՒԵԼԻԹԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՒ Ե ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԲՈՎ:

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց գեղջեալ կիցերով: Եւրոպայի պայ- մաններ անհամեմատ կերպով աւելի պերագանց քան արիւ յիւսիսէն ընկերութեան պայմանները: Շահարածիւններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով «Ինքիօն»-ի ապահովագրութեան ԶԻՐԾ են այն վնասներէն եւ յուսալաւորութիւններէն, որոց կ'ենթարկուին միշտ այն անձիք, որ Շահարածիւններու բարդման ՑՈՒՐ ԵՒ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԶԻ ԳՏԵՆԻ ԱՐԵՒԵԼԻԹԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՒ Ե ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԲՈՎ:

Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէն ՍԻՄՈՆ ԲԱՅՄԵՐԼԵԱՆ

Կենաց ճիւղին Տնօրէն ՄԻՀՐԱՆ ՏԵՐ ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ

Սրամայր, Սուրբ Համամ, Բասամ Բարբընջօլու

Դոր Դարձակայութիւն, Հալաթիա Ինայէթ խան

Գործակալութիւնը Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ 13—52

ՖԻՆԱՆՍ ՕԹՐԻՇԵՒՆ

ԿԵՆԱՑ, ՀՐԴԵՅԻ, ԾՈՎՈՒ

ԿԱՅՍ. ԹԱԳ. ԱՌԱՆՁԱՆՈՐԸՆԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ՎԵՂԵՆԱ 1860ԻՆ

Գրասենեակ՝ Համօրույո լաւն, թիւ 52, 53, 54, 55, 56

Լիազօր ներկայացուցիչ՝ Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

ՖԻՆԱՆՍ ՕԹՐԻՇԵՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ Կենաց ապահովագրութեան օրինակ մը.— 35 տարեկան մէկը որ կ'ազէ ապահովագրութիւն ԶԻՆԻՔ ՕԹՐԻՇԵՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ 20,000 Ֆր. ի եւ քսանեւեցեց տարուան համար, տարեկան 925 80 Ֆր. պիտի վճարէ եւ պայմանաժամուն պիտի ստանայ 31,266 Ֆր. հնչուն դրամ ամբողջովին. Իսկ եթէ մեռնի՝ զոր օրինակ, 10 տարեկան, իր ժառանգորդները անմիջական պիտի ստանան 21,314.62 Ֆր.: Այս ամէն գումարները ԱՆՈՒՄԱԿԱՆ չեն, այլ իրԱԿԱՆ, եւ ԶԻՆԻՔ ՕԹՐԻՇԵՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ այս գումարներուն վճարումը կ'երաշխաւորէ իր բոլորով:

Կ. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԵՒ Յ. ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ

ԱՄԵՆ ՏԵՍԱԿ ԹԵՅԻ ՄԵՇ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Պոլիս, Պահչե Գաբու

ձեյալ պէյ խանին կից, թիւ 10

ԱՂՆԻԻ ԹԵՅԵՐ

ԱՅԱՆ ԹԵՅԵՐ

ԹԵՅԻ ԸՆՏԻՐ ԽԱՆՈՒՐԳԵՆԵՐ

ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ-ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ

ԹԵՅԻ ԽԱՆՈՒՐԳԵՆԵՐ

ԱՆՄԻՏԵԼԻ

ՏԵՍԱԿՈՎ ԵՒ ԳԻՆՈՎ

Գաւառներէ կ'ընդունուին ամէն քանա- կութեամբ յանձնարարութիւններ եւ կը կատարուին ամենայն ճշգրտութեամբ:

Ս.ՊԱՌԻԿ

ՎԱՃԱՌԱՏԻՄ

ՇԱՐԱԹԱԿԱՆՈՎ

Եթէ կ'ազէ ամէն տեսակ գոհարե- ղէններ ունենալ, ածան ու ճաշակաւոր, թէ՛ արեւելեան եւ թէ՛ եւրոպական հա- յակով պատրաստուած, ժամացոյցներ, ար- ձաթեյալ գաւազաններ եւլն. զիմեցէ՛ք Պոլիս, Ոսկերչաց Շուկան, Մեծ-Փողոց, թիւ 13:

Հարիւրին 20 կանխիկ, միացեալին հա- մար 100ին 5 մասնավճար: Կանխիկ գնո- ղին համար հարիւրին 5 զեղջ: Գործա- ռուած գոհարեղէնները եթէ վնասուած չեն՝ 100ին 10 զեղջով եւ կ'առնուին. իսկ ա- պառիկ գնողներէն՝ 100ին 15 զեղջով:

Պ Ա Լ Ք Ա Ն

ԱՌԱՆՁՆԱԶՆՈՐՅԵԱԼ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՍՈՖԻԱ
Դրամագրութիւն, պահուած եւ նրաշխաւորութեամբ գուշար 7,500,000 ֆրանք

Դրամատունը Ընկերութեան Պաշտարար Ազգ. Դրամատունը Սոֆիա, Անգլիական Դրամատունը Լոնտոն, Տոյնէ Պանք, Պերլին, Օսթ. Կայս. Դրամատունը Բարիզ, Բրեւի Լիոնէ Կ. Պոլիս

Գործարարութիւնը Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ ԱՐՇԱԿ ՈՒՆՃԵԱՆ
Կոստանդնուպոլիս, Դալամբիա, Պանք Օթոմանի զէմ, Թանթապուր իւան

MAISON ISIDORE

Հաստատուել 1860 թին
Բերլ. Մեծ Փողոց. 431—433

ԻԶԻՏՈՐ Նորածնութեան ժամանակուան 1,500,000 առարկայ ունի Մեծաքանակէն, ձեռնոց, հոտեղէն, զարդեղէն, սանտրեր, ժապաւէններ, սեղմիրաններ, հովանոցներ, գուլպաներ, վերջին Նորածնութեամբ գլխարկներ, մաղի գնում եւ վաճառում, եւլն. եւլն. :
(17)

20—52

ՍԱԼԱՄԱՆՏԸՐ

Հ Ո Ւ Ս Ա Ն Կ Ա Ն
Առաջնակարգ սպան-
վաղական Ընկերութիւն
Ընդդէմ հրդեհի
Հիմնադրամ

Դրամագրութիւն
Փր. 7,500,000
Ընդհ. Գործարար Պոլիս
H. J. W. Huber Jr

Կոստանդնուպոլիս թիւ 10
22—52

ՏԻ ԼՈՒԻ ԵՌՆԻԸՆ ԷՆՏ ԲՐԱՌԻՆ (The Law Union & Crown)

ԱՆԳԼ. ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱՌԻԹԵԱՆՅ ԸՆԿ.
Հրդեհի, Կեանքի եւ Արկածի դէմ
Հիմնադրամ 1825 թին Լոնտոնի մէջ
Դրամագրութիւն 1,500,000 Ա. Ո.
Պահուած գումար 4,800,000 " "
Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ
Ridley, Rowell & Co
Կալարա, Քեօկողլու խան թիւ 9—10
(2) 23—52

ՈՒԵՍԴԸՐՆ

ՀՐԴԵՀԻ ԴԵՄ
Ա Ն Գ Լ Ի Ա Կ Ա Ն
ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿ.
ՀԻՄՆ. ԵՄԼ. 1851 թին

Հարաւորապէս Ընկերութեան Գումարը Ա. Ո. 6000000
Պահուած գումար 1250000
Վաճառու գումար 410000

Հրապարակուած ծախք Թրանս. եւ Գերմ. ըն-
կերութեանց դրամագրութիւն 100,000 եւ աւելի չէ
Ուսողորմ Ընդհ. հրդեհի դէմ ամեն կար-
գի գործեր կ'ապահովագրէ. Վնասները
տեղւոյն վրայ եւ անմիջապէս կը հատու-
ցանէ:

Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ
ԷԳՈՒՆԻԿ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒԻ
Պոլիս, Սալմա Լաւալի Բալլերճե Օղլու իւն թիւ 48
Տեղւոյն եւ Զանթ Զառու. եւ Գերմ. ընկերութեանց
գումար 400,000 հաւանքէն հետ Բալլերճե
100% իւն աւելի չէ, Բալլերճե Ուսողորմէն 125% եւ
Բալլերճե Բալլերճե իւն Բալլերճե իւն Բալլերճե:

Ս Ի Մ Ո Ն Թ Է Լ Ե Ա Ն
Առաջնակարգ Դերմակ
Արանց համար չափու վրայ ամէն տեսակ
Զգեստներու
Դիւրամատչելի գիններ եւ պայմաններ
Պոլիս, Հաճորուլո խան թիւ 45 8—8

Լ'ԱԴԼԱՍ

ՅՐԱՆՍ. ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿ.
Հրդեհի ճիւղ
Պատրաստ գումար եւ եկամուտ Փր. 5,400,000

Տնօրէնը ամբողջ Թուրքիոյ
ն ԲԵԴՐՈՐՈՒԼՈՍ ԵՒ ԸՆԿ.
Քարամուսթաֆա փողոց թիւ 11, Կալարա
(18) 20—52

ԿՐԵՃԱՄ (GRESHAM)

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿ.
1902 տարուան հաշուեցոյցէն քաղուած
Ապահովագրեալ գումար
4748 բոլոր վրայ 1,792,845 Ա. Ո.
Ապահովագրին (1902) 79,907 » »
Տարբերութիւն գործառ.
նութեանց առաւել 324,733 » »
1901 թ. վրայ տարեկան
եկամուտ 1,311,091 » »
Դանձելի պահանջք 8,279,970 » »
Վճարեալ փաստ 18,673,030 » »
Ընդհանուր Գործակար Թուրքիոյ
Edwards & Son
Ալալումի խան, Մէլտանքը փողոց, Պոլիս
(11) 21—52

ՀԵԼՎԵՏԻԱ

ԱՊԱՀՈՎ. ԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Հրդեհի, Կեանքի եւ ծովային արկածներու դէմ
Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ
Ո. ՍԻՑ ԵՒ ԸՆԿ.
Կալարա, Պոլիս Թիւ 23, 24, 25

ԲԱՌՆԱՍ

Լ Ո Ւ Ս Ա Ն Կ Ա Ր Չ Ա Տ Ո Ւ Ն
Բերա, Մեծ Փողոց Հանգուլո Բասաթին մօտ, 288
Այն Բերա Եւ Բալլերճե Լաւալի Բալլերճե
ՍՄԱՆԱԳՐԱՌԻԹԻՒՆ
[Փոքր Լաւալի Բալլերճե Լաւալի Բալլերճե
Դուռնաւոր լուսանկարներ
Կըլարա Եւ Բալլերճե Լաւալի Բալլերճե
ԱՍԹՈՒՆՈՒՆՈՒ ՀԱՄԱՐ ՏԵԿՆՈԼՈԳԻԱ ԵՒ ԴՈՒՄԱԾ
Աշխատութիւնը կը կատարուին տանց մէջ
12 քաղինէ լուսանկարներ չինել տուող
Իրաւունք ունի 50X60 մեծութեամբ իր
մէկ լուսանկարը ստանալու
(4) 23—52

ԻՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ

ՕՆՆԻԿ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ
ԻՐԱԿԱԳԻՏ ՓԱՍՏԱԲԱՆ
Կալարա, Կապալի խան թիւ 9
Կը կատարուին Իրաւագիտական ամէն
խնդրող մասին խորհրդակցութիւններ
Գաղտնապահութիւնը պատուոյ խնդիր
Պատրաստութիւն ամեն տեսակ
պայմանագրութեանց
Եւ
Պաշտօնական գրութեանց
Գաւառներէ եղած զիմունքներու վրայ
Թղթակցութեամբ կը կատարուին
խորհրդակցութիւններ եւ կը
ստանձնուին դատաւարութիւններ.

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ Զ. ՄԱՏԹԵՆՍԵԱՆ

1904 ՏԱՐԻՈՅ ՀԱՄԱՐ
(AGENDA INTERNATIONAL)

Թուրքիոյ, Հայկերէն, Զրաւեղեմ եւ Յուդայեան լեզուներով

Գին 3 դրու, 5 դրու եւ 8 դրու

Կը գտնուի Կ. Պոլիս եւ գաւառաց բոլոր Դրամատններու քով:

Եւ Թղթակցութեան քով:

Հրատարակի Զ. ՄԱՏԹԵՆՍԵԱՆ

ՊԱՅՈՒՆ ԶԱՌԻՔ

ՍԱՎՈՅԱ SAVOIA

ՄՈՒԿԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ
ԻՐԱԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Դրամագրութիւն 2,000,000 խաւ լիւան
Ընդհ. Գործարար Լեւոն ԱՍՏՈՒՐ
Կալարա, ձեռք խան
(8) 22—52